

స్నేహితులు

అత్మవంచనకు కూడా ఒక హద్దున్నది. ప్రకాశం ఒకంతట నిస్సృహ చెందేరకం కాకపోయినప్పటికీ, తన జీవితం విరిగిన పాలవత్తుగా అయిపోయిందన్నది గుర్తించటం మొదలు పెట్టాడు. ఇక తను అపజయం అంగీకరించవచ్చు. కలలు కనటం మాని నిద్ర లేవవచ్చు. తనకు నలభై నిండి నలభై ఒకటి జరుగుతున్నది. అయిదుగురు పిల్లలు. దాదాపు అందరూ రోగిష్టివాళ్ళే. తన సంపాదన నెలకు నూటయాభై - పెద్ద పిల్లకు ఈ యేడు కాకపోతే పైయేడు, లేకపోతే ఆ పైయేడు, పెళ్ళి చేసి తీరాలి. లేకపోతే ఇల్లాలు నాగమ్మ ఉరి పోనేసుకుంటుంది. ప్రకాశం మెడకు దేవుడు వేసిన ఉచ్చులను మధ్య మధ్య బిగించే పని నాగమ్మ తనపై వేసుకుని ఆ బాధ్యతను సక్రమంగా నిర్వర్తిస్తున్నది.

“పదహారేళ్ళనుంచీ బడిపంతులు పని ఆ ఘోరిస్తున్నాను. బాకీలే తప్ప పావలా కాసు వెనకెయ్యలేదు. వచ్చే ఏడాది - రెండేళ్ళలో లక్షి పెళ్ళి

ఖర్చులూ, కట్నాలూ, యిచ్చుకునే డబ్బు కూడబెట్టగలనా? అసంభవం!" అని ప్రకాశం ఒకనాడు అన్నాడు. ఆ మాట అనటంలో ద్రోహ బుద్ధిగాని, అహంకారం గాని మరే యితరమైన అభ్యంతరకం విషయం గాని వుందని ప్రకాశం గర్భశత్రువు కూడా అనడు. అయినా నాగమ్మ ఆ మాటలు వింటూనే కొయ్య బారిపోయి, "అయితే యింతకూ మీ ఉద్దేశం ఏమనీ?" అని అడిగింది.

"ఉన్న మాట చెబుతుంటే ఉద్దేశాలదుగుతా వేమిటి?" అన్నాడు ప్రకాశం.

"ఉన్న మాటో లేని మాటో, ఊరికే చెబుతా రేమిటి?" అన్నది నాగమ్మ. నే నంత వెర్రిదాన్నా అన్నట్టుగా.

"తొమ్మిది గంట లయిందంటావనుకో, నీ ఉద్దేశ మేమిటని నే నడిగితే అందులో అర్థం ఏముంటుంది?"

"ఎందుకుండదూ? మా చక్కగా వుంటుంది! వంట కాకపోతేనో వేళ మించిపోతేనో దైము గురించి అనుకుంటాం అంటే గాని నిష్కారణంగా—"

"అది ఉద్దేశం కాదు."

"ప్రతి మాటకూ మీరు వేరే అర్థాలు తీస్తారు. నాకు తెలీదా ఏం? ఇంతకీ లక్ష్మి పెళ్ళికి యెగనాం పెట్టటానికేగా మీరు డబ్బు మాట ఎత్తింది?" అని నాగమ్మ దీర్ఘాలు తీసింది.

"ఎగనాం పెట్టదలిస్తే డబ్బు లేదనుకోవటం దేనికి? ఉన్నా ఎగనాం పెట్టొచ్చునే! ఎగనాం పెట్టాలని లేకనే గదా—"

"డబ్బోక సాకు అంటే. అయ్యో పిల్ల పెళ్ళి వచ్చివడుతుంటే అన్నదిగులు మొదటినుంచీ వుంటే యీపాటికి కొంత వెనకెయ్యలేక పోయామా? పెళ్ళి ఖర్చుల మాట యిప్పుడా ఆలోచించేది?"

నాగమ్మ పరాయిదానల్లే, తన ఆర్థిక పరిస్థితివట్ల అణు మాత్రం సానుభూతి లేకుండా మాట్లాడటం యిది మొదటిసారి కాదు. అనేక శతాబ్దాలుగా మగవాడు ఆడదాన్ని హీన ప్రాణిని చేసి, అర్థమైన కట్టుబాట్లలోనూ వుంచి, దాదాపు ఏ హక్కులూ లేకుండా చేసినందుకు ఆడది తీసుకోగల ప్రతీకారచర్య ఒకటి ఉంది! మగవాడికి ప్రతి క్షణమూ వాడి బాధ్యతలు జ్ఞాపకం చెయ్యడమూ, వాడి మీద వీలయినంత బరువు వెయ్యటమూనూ. ఈ పని చేసే నేర్పు మధ్య తరగతి స్త్రీలలో బహుకొద్ది మందికే ఉంటుంది. వారికి ప్రతినిధి నాగమ్మ. ధనిక వర్గానికి చెందిన మగాళ్ళు పెళ్ళాలు వేసే బారాన్ని సులువుగా మొయ్యగలరు. తమ స్త్రీలకు ఏ హక్కులూ లేవన్న సంగతి జ్ఞాపకం రాకుండా కూడా చెయ్యగలరు. పేదవాళ్ళలో స్త్రీలకు కొంత స్వేచ్ఛ ఉంది. వాళ్ళు తమ బరువు చాలా

వరకు తామే మోస్తారు. అవసరమైతే అప్పుడప్పుడూ మొగుడి బరువు కూడా మోస్తారు. ప్రకాశం లాంటి మధ్య తరగతి కుచేలుడికే భార్యల రంపపు కోత బరించే దుస్థితి ఏర్పడుతుంది.

ప్రకాశం యిన్నాళ్ళూ ఆశాజీవిగానే బతకటానికి యత్నించాడు. ప్రత్యక్షంగా వున్న కష్టాల మీద గొంతెమ్మ కోరికల ముసుగులు కప్పాడు. లక్ష్మి పుట్టినాక ఉద్యోగం దొరికింది. లక్ష్మితో తన అదృష్టం తిరిగిందనుకున్నాడు— వదిమందితో అన్నాడు కూడానూ. ఆ రోజుల్లో నూరు రూపాయల ఉద్యోగం నిశ్చేపంగా కనిపించింది. తానూ, భార్య, ఒక చంటి పిల్లతో హాయిగా కాలం గడిచింది. జీతం పెరుగుతూ వచ్చింది. దానితోబాటు సంసారం పెరిగింది. వరసగా పిల్లలు పుట్టుకు వచ్చారు. అది తన తప్పేనని ప్రకాశానికి తరవాత గాని తెలిసి రాలేదు. సంసారం పెరగటంతోబాటు వస్తువు ధరలన్నీ పెరిగాయి. అది ప్రకాశం తప్పు కాదు ఖర్చులు పాపంలాగా రెండింతలూ, మూడింతలూ పెరగకుండా వుంటే యింత పెద్ద సంసారాన్ని ప్రకాశం ఏదో విధంగా యీదు కొచ్చి వుండును. వది హేను రూపాయల బాడుగ యిచ్చి సుఖంగా గడిపిన ప్రకాశం యీనాడు అరవై రూపాయల యింట్లో యిరకలేక సతమతమవు తున్నాడు.

అసహాయ స్థితిలో మనిషి తత్వంలో పడతాడు. ప్రకాశం తత్వంలో పడ్డాడు. దారిద్ర్యానికి చాలా ముళ్లున్నాయి. అందులో ఏ ముల్లు యెక్కువ బాధిస్తుంది? “పిల్లలు తిండి కేడుస్తున్నారు, ఇంట్లో పాత్రలన్నీ పగిలిపోయాయి. ఆ బాధకన్నా, నా భార్య తన చింకిపాత కుట్టుకోవటానికి సిగ్గుపడుతూ పొరు గావిణ్ణి నూది అడిగితే ఆవిడ యీసడింపుగా లేదు పొమ్మనటం నన్ను హెచ్చుగా బాధిస్తున్నది. అని పూర్వకవి కుచేలు డొకడు శ్లోకం చెప్పాడు. అదే విధంగా ప్రకాశం దారిద్ర్య బాధను అనేక వైపుల నుంచి సహిస్తూ ఏ వైపునుండి తనకు హెచ్చు బాధ కలుగుతున్నదీ తేల్చుకోలేక పోయాడు.

“ఇప్పటికే ముగ్గురు పిల్లలు. మీ ఆవిడ మళ్ళీ కడుపుతో వుంది. ఈ భాగం మీకు చాలదు. వేరే ఇల్లు చూసుకోండి.” అని ఒకప్పుడు ప్రకాశం ఇంటి యజమాని అన్నాడు.

“ఏదో విధంగా సర్దుకుపోతాం. ఏం చేస్తాం మరి?” అన్నాడు ప్రకాశం, ఇంటాయనికి తన మీద జాలి అనుకుని.

“మీరు సర్దుకుపోతే మేం సర్దుకుపోలేం. ఇల్లు త్వరలో ఖాళీ చెయ్యండి.” అన్నాడు ఇంటాయన కుండ పగలేసి.

ఇది ప్రకాశాన్ని బాధించింది.

పొరుగింటివాళ్లు ఆడపిల్లకు సంగీతం మేష్టార్లని పెట్టి సంగీతం చెప్పి న్నుంటే తాను ఆ పని చేయలేనందుకు బాధపడినదాకా నాగమ్మ తల్లి వదలేదు.

పిల్లలకు తియ్యకుండా వుండే రోగాలకు రోజూ డాక్టరును పిలవలేని స్థితిలో వుండటమూ బాధించింది ప్రకాశాన్ని. డాక్టరుకు ఫీజిచ్చి పిలిపించటం కన్న హెచ్చు ఖర్చు వాళ్ళు రాసిచ్చే మందులు, మందులతో తీరదు. వాటి వెనక టానిక్కులు వస్తాయి. దారిద్ర్యాన్ని ఒక వ్యాధిగా గుర్తించి దాని కెవరైనా చికిత్స చేస్తే ఎంత బాగుండును!

మగ పిల్లలు డబ్బూ, ఆడపిల్లలు ఖర్చూ - ఈ సంగతి ప్రకాశం నిజంగా అర్థం చేసుకోవటానికి చాలాకాలం పట్టింది. మొదటి సంతానం ఆడపిల్ల వుడితే అందరూ ఎందుకు దిగులుపడతారో అతనికి అర్థమయ్యేది కాదు; మగపిల్ల వాడి తండ్రి అనిపించుకోవటం కంటే, ఆడపిల్ల తండ్రి అనిపించుకోవటంలో ఏదో విశేషం ఉందనుకునేవాడు. కాని స్వానుభవం మీద లోకమనుకునేదే నిజమనీ, తనది భ్రమ అనీ అతనికి తెలిసివచ్చింది. లక్ష్మి మగపిల్ల వాడైతే యింకో రెండేళ్ళలో ఓ పాతిక రూపాయలు ఏదో విధంగా తేగలిగేవాడు. ఇంకో రెండేళ్ళకు లక్ష్మి తనకు చెయ్యగలిగిందేమిటంటే తనచేత మూడునాలుగువేలు - ఎక్కణ్ణుంచైనా రానీ! - ఖర్చు చేయించటం!

లక్ష్మి తరవాతనైనా మగ పిల్లవాడైతే బాగుండేది. కాని రెండోదీ ఆడ పిల్లే అయింది. లక్ష్మి పెళ్ళి నుంచి కోలుకునేలోపుగా దాని పెళ్ళి వచ్చి వడు తుంది. ఇవే నిజమైన వ్యాధులు!

మూడోవాడు ముక్తేశ్వరావు. వాడింకా ఆరో స్టాండర్డు అమోరిస్తున్నాడు. అర్చకుడూ, మందమతీనూ, జ్ఞాపకశక్తి లేదు. ఎంత కష్టపడినా హాని హానిగా ప్యాసుమార్కు లొస్తాయి. బహుశా స్కూలు ఫైనల్ దగ్గర మొండి పడతాడు. "వాడికి ట్యూషను పెడితే మంచి మార్కులే వస్తాయి. వాడు తెలివి తక్కువ వాడేమీ కాదు" అని నాగమ్మ ప్రవచించింది.

"వాడి చదువుకు సహాయం చెయ్యటానికి నే నుంటినిగా?" అన్నాడు ప్రకాశం.

"మీరా? మీవల్ల ఏమవుతుంది?" అని నాగమ్మ తేల్చేసింది.

"ఎంచేతా?" అన్నాడు ప్రకాశం.

"మీవల్ల అయ్యేట్టుంటే యితర పిల్లలెవరూ చెప్పించుకోరేం?" అన్నది నాగమ్మ.

“ముత్తిగాడు” తండ్రిని సహాయం చెయ్యనివ్వడు! అసలు సంగతి అదీ. “ఏమిటా నువు చదివేది?” అంటూ ప్రకాశం దగ్గరికి వస్తే చాలు. వాడు వున్న కాన్ని రొమ్ముల కదుముకుని “ఏదోలే” అంటాడు. లేకపోలే చదువు కట్టి పెట్టేస్తాడు.

ప్రకాశం ఆశావాదిగా భవిష్యత్తు బాగుంటుంది. ఏదో జరుగుతుంది. ఏమిటో అవుతుందని తనలో ఆశపడుతూ వచ్చాడు. ఆ ఆశ కూడా అతని ఆర్థిక పరిస్థితిలాగా కృశిస్తూ వస్తున్నది. అతనికి తన దారిద్ర్యం కన్న నీనిమాలలో చూపే దారిద్ర్యం భయంకరంగా కనిపించేది. నీనిమాలలో దారిద్ర్యం అనుభవించే వారి మధ్య ఆత్మీయత ఉంటుంది! ఒకరి దుస్థితిని చూసి ఒకరు రెట్టింపు బాధపడతారు. అదీ గాక ప్రపంచమంతా వారిపై కత్తి కట్టినట్టు కనిపిస్తుంది. అందుచేత ప్రేక్షకుడి ప్రాణాలు ఆల్లాడిపోతాయి.

తన దారిద్ర్యానికి యీ లక్షణాలేవీ లేవు. “అయ్యో, నా పెళ్లాన్నీ, పిల్లల్నీ యీ దారిద్ర్య బాధ నుంచి తప్పించలేక పోతినే!” అని ప్రకాశం ఎన్నడూ తన గుండెను చెరువు చేసుకోలేదు. తమకు సరిగా తిండికే చాలదన్న విషయం గుర్తించక నాగమ్మ ఎవరో కట్టుకున్న ఉప్పాడ జరి చీరెల్నీ, ఎవరో కొనుక్కున్న కొత్త రకం బంగారు గాజుల్ని గురించి లొట్టలువేస్తూ చెబుతుంటే ప్రకాశానికి మండుకొచ్చింది. బరువు మోస్తున్న తనపట్ల నాగమ్మకు గాని, పిల్లలకు గాని ఏమీ సానుభూతి లేదు. వాళ్ళు చూసినదల్లా తన అప్రయోజకత్యమే!

ఇదొక విషయం. రెండో విషయ మేమిటంటే లోకం తనని క్రూరంగా చూసినట్టు కనిపించలేదు. ఒకప్పుడు కాకపోలే ఒకప్పుడన్నా ఎరిగినవాళ్ళు ప్రకాశానికి సహాయ పడుతూనే వున్నారు. అతనైనా మరీ గండక తైర వచ్చి వడితే తప్ప యెవరి దగ్గరా చెయ్యి చాచడు.

మూడో విషయ మేమంటే తాను నిరుద్యోగి కాడు. ఉద్యోగం ఉన్నది. నూటయాభై రూపాయలు నెల కాగానే చేతికందుతాయి. ఉద్యోగం చేసుకుంటూ నెలకు ఆరవై రూపాయలు ఇంటి అద్దెకింద కట్టేవాడు బిచ్చగాడెలా అవుతాడు? తొంభై రూపాయల మీద ఏడు ఊవాలు బతకడం ఎలా? ఈ రెండు ప్రశ్నలకూ సమాధానం లేదు.

నీనిమా దారిద్ర్యానికి, తన దారిద్ర్యానికి ఏవిధమైన పోలికా లేకపోయినా దానిలాగే యిది కూడా యెప్పుడో ఒకప్పుడు అకస్మాత్తుగా సుఖాంతమవుతుందని ఆశిస్తూ వచ్చాడు.

ఈ లోపల అప్పులు పెరిగిపోతున్నాయి. దుకాణంవాడు అరువివ్వ ననేశాడు - రెండునెల్ల వెచ్చాల బాకీ దిగబడిపోయింది. బట్టల కొట్టువాడు సగమన్నా ఇయ్యమని ప్రాధేయపడుతున్నాడు. సాటి ఉపాధ్యాయుడు పాఠ్య తీశం దగ్గర చేసిన చేబదులు తీరనేలేదు. జీతం పుచ్చుకునే రోజు పాఠ్యతీశం మొహం చూడటం కష్టంగా వుంది.

“మనకన్న దారిద్ర్యం అనుభవిస్తున్న వాళ్ళు - ఇంకా పెద్ద సంసారాలు కలవాళ్ళు, అసలు ఏ సంపాదనా లేనివాళ్ళు ఎందరు లేరు?” అన్న ఆలోచన నుంచి ఏ విధమైన తృప్తి కలగటం మానేసింది ప్రకాశానికి. ఒకడి పంటిసలుపు మరొకడికి తెలీదు. ఎవడి దారిద్ర్యం వాడిదే. ఎవడి చావు వాడు చావాలిసిందే.

కమ్యూనిస్టు సత్యనారాయణ యీ మాట కూడా అనుకోనివ్వడు. పంటి సలుపు, చావు వ్యక్తిగతమైన వేట గాని, దారిద్ర్యం సాంఘిక మైనదట.

“అయితే నా దారిద్ర్యం అందరూ అనుభవించరే?” అన్నాడు ప్రకాశం. సత్యనారాయణ ఏదో చెప్పకుపోయాడు, చిట్టచివరకతను పంటిసలుపు, చావు కూడా సాంఘికమైనవేనని తేల్చాడు. సంఘం సరిగా ఉంటే యెవరూ చావరా అని ప్రకాశం అడిగాడు. అకాల మరణాలుండవన్నాడు సత్యనారాయణ.

భగవాన్లు గ్రహచారమంటాడు. అతను ప్రకాశం చక్రంవేసి చూసి “ఇంకో రెండేళ్ళు మీ పరిస్థితి యిట్లాగే వుంటుంది. ఆ తరవాత చాలా సుఖంగా నడుస్తుంది” అన్నాడు; ఆ మాట నమ్మ బుద్ధయింది ప్రకాశానికి. అతనిలో ఉండే ఆశావాదానికి జోష్యం నచ్చినట్టుగా విప్లవ వాదం నచ్చలేదు. సంఘం యావత్తూ మారితే తప్ప నీ స్థితి మారదంటే యెట్లా మరీనూ! సంఘం మారకుండా ఎంత మంది పరిస్థితి మారటం లేదు?

భగవాన్లు చెప్పిన గడువింకా నాలుగైదు నెలలుండనగా ప్రకాశానికి నిరాశ వట్టుకుంది. దానికి కారణం ప్రకాశానికి జాతకాలలో నమ్మకం పోవటం కాదు - వార ఫలాలు ఏ వారమూ తనకు నిజం కాకపోయినా, వాటిని అతను చూడటం మానలేదు; నలుగురు నాలుగు రకాల ఫలితాలు చెబితే వాటిలో తనకు అనుకూలంగా వుండే ఫలితాల మీదనే ఆశలన్నీ పెట్టుకుంటూ వచ్చాడు కూడా. అయితే యిప్పుడు ప్రకాశాన్ని నిరాశ ఆవరించటానికి కారణం-నిరాశా భయం! ఇంకో నాలుగైదు నెలల్లో తన పరిస్థితి బాగుపడకపోతే తాను ఆశించటానికి ఏ ఆధారమూ ఉండదు. ఈ భయం ప్రకాశాన్ని పీడించ నారంభించింది.

2

వెంకటనారాయణకు శలవు మంజూరయింది. నెలరోజులు నిశ్చింతగా

తిరగవచ్చు. కాని యెక్కడ తిరగాలన్న విషయం బాధ్యత ర్తల మధ్య వివాదం రేపెట్టింది.

“మా బంధువుల ఊళ్ళకు కాకుండా యింకెక్కడికైనా సరే.” అన్నది సత్యవతమ్మ.

“మరీ దూరం కాకుండా వుంటే యెక్కడికైనా ఫరవాలేదు” అన్నాడు వెం.

“కాళో రామేశ్వరమో వెళ్ళితే నాలుక్కాలాలుపాటు చెప్పుకునేందు కుంటుంది” అన్నది స.

“అవా దగ్గరచోట్లు?” అన్నాడు వెం.

“దగ్గరని నే నెప్పు డన్నానూ?” అన్నది సం.

“దూరం వెళితే డబ్బు చాలదు. రెండు మూడొందలకన్నా ఖర్చుపెట్టటం వొట్టి ఆవివేకం.”

“ఐతే మీవేపు బంధువుల వూరేదన్నా చూడండి. వెళ్ళి నెల్లాళ్ళు తిష్ట వేద్దాం. తేలికలో పోతుంది.”

“ఏ బంధువులు మన్ని కూచోబెట్టి మేపుతారు? హోటళ్ళలో వుండేట్టయితే యెంత డబ్బు చాలదు. అంచేత—”

సత్యవతమ్మ అధ్యక్షుడి అంతోపన్యాసం చెప్పేసింది :

“చూడదగిన చోట్లైతేమో దూరం. రైలుచార్జీలు జాస్తి అయినవాళ్ళిళ్ళకు పోతే ఒకటి రెండురోజులు మించి వుండటానికి లేదు. వాళ్ళుంచుకోరు. హోటళ్ళలో వుండటం అన్నివిధాలా దండగ. చూడటానికేమీలేని వూరెళ్ళి హోటలుతిండి తింటూ డబ్బు తగలేసుకోవటం ఇంట్లో కూచోవటం మేలు. మీ రెండుకు శలవు తీసుకున్నారో తెలీటంలేదు. మనం బయటిప్రపంచంలోకి అడుగుపెట్టడానికి నోచుకోలేదు. అసలు విషయం అదీ!”

“పోనీ నువ్వు చెప్పు” అన్నాడు వెం.

“అయ్యో బాబూ! మిమ్మల్నేమీ ఆనలేదండీ. ఉన్న విషయమే చెబుతున్నా. హాయిగా ఏ కాళో, ఏ రామేశ్వరమో—”

“కాళీకి పోవటానికి మూడు రోజులూ, రావటానికి మూడు రోజులూ, అక్కడ మూడు రోజులూ — మిగిలిన మూడు వారాలు ఏం చేసేట్టు? ఈ తొమ్మిది రోజులకుగానూ యెంతవుతుంది. నాలుగున్నర టికెట్లు — జనతాయే అనుకో—”

సత్యవతమ్మ కాస్త ఆలోచించి “ఇది పెళ్ళిళ్ళ కాలమే. నాలుగుచోట్ల నాలుగు పెళ్ళిళ్ళయినా బాగుణ్ణు!” అన్నది.

“నాలుగు పెళ్ళిళ్ళేం నాలుగువేల పెళ్ళిళ్ళవుతాయి. మనని పిలిచేవాళ్ళుం దొద్దూ? అయినా పెళ్ళిళ్ళు కూడా సినిమాలల్లే అయాయి. సినిమా అంతగా బాగుండదని అనుమానంవేస్తే వ్రతీకలవాళ్ళకి ఒక వారం నడిచాక చూపిస్తారుట. అట్లాగే పెళ్ళిళ్ళు ఖర్చు భరించలేనివాళ్ళు, లాంఛనంగా ఆహ్వానించేవాళ్ళకి పెళ్ళయిన మర్యాదందేట్టు శుభలేఖలు పోస్టు చేస్తారుట!” అంటూ వెం. మాటల తడిక అల్లసాగాడు. అది ఆతని హాబీ.

“ఇప్పుడు మనం ఉన్న స్థితిలో శుభ లేఖంటూ అందాలేగాని పెళ్ళయిన మూడోనాడన్న వెళతాంగాని ఊరుకుంటామా?” అన్నది స.

“ఏం లాభం? సినిమా ప్రెస్ పో అయినాక తిరిగి వెళ్ళిపోయే కార్లబారును చూడటానికి వెళ్ళినట్టుగా ఉంటుంది ... ప్రెస్ పో అంటే జ్ఞాపకం వచ్చింది. ఇప్పుడు పట్నంలో పెళ్ళి ఇన్వితేషన్లు నాటకాల కాంప్లిమెంటరీ టిక్కెట్లల్లే ఉంటున్నాయి తెలుసా?”

“చాలే ఊరుకోండి. మీదంతా—”

“—ఇన్వితేషన్ వెంట రిసెప్షన్ కు ఒక బుల్లికార్డు ఉంటుంది. డిన్నరు కార్డుమీద ఎడ్మిట్ వన్ అని కూడా ఉంటుంది. కొందరికి ఉత్త ఇన్వితేషనే వెళతాయి. కొందరికి రిసెప్షన్ కార్డు కూడా ఉంటుంది. మరి అదృష్టవంతులకు డిన్నరు కార్డుకూడా వుంటుంది. ఎడ్మిట్ వన్. ఆ కార్డు చూపించండే భోజనాల చోటుకు రానివ్వరనుకుంటా!”

సత్యవతమ్మ నవ్వుతూనే, “ఇహ చాలించండి!” అని భర్తను ప్రోత్సహించింది.

“ఈ సిమిలారిటీ — అంటే పెళ్ళిళ్ళకి సినిమాలకి పోలిక — యెంత బాగా స్థిరపడిపోయిందంటే కొన్ని నాటకాల కాంప్లిమెంటరీ టిక్కెట్లు పెళ్ళి శుభలేఖల్లాగా ఉంటాయి! శ్రీమతి అండ్ శ్రీ వై. వెంకటనారాయణ ఇన్ వైట్ యూ టు ఏ పబ్లిక్ షో ఆఫ్ దేర్ మెయ్ డెన్ ప్రొడక్షన్—”

సత్యవతమ్మ ఆగమని భర్తకి సంజ్ఞచేసి, “వానూ, వానూ! పోస్టు వచ్చి నట్టుంది తీసుకోరా!” అని పెద్దకొడుక్కు కేకపెట్టింది.

“ఏమిటంటున్నానూ?” అన్నాడు వెం.

“ఎక్కడికి పోవాలో తేల్చుకుండా ఉండటానికి ఏమైనా అంటున్నారు.”

“ఆన్ డి కాంట్రీ! మనం యీ శలవులు నెల్రోజులూ యేవిధంగా దుర్వినియోగపరచాలా అన్న సంగతి గురించి తప్ప నేను మరో విషయమే ఆలోచించటంలేదు. వెధవ పోస్టుమన్ వచ్చి నా డ్రెడ్ బ్రేక్ చేసేశాడు!”

వాసు పోస్టు చంకను పెట్టుకుని ఒక శుభలేఖలాటిది చదువుతూ వచ్చాడు.

“ఏమిటా అదీ!” అన్నది సత్యవతమ్మ ఆత్రంగా.

“శుభలేఖ” అన్నాడు వాసు.

“అది తెలుస్తూనే వుంది. పెళ్ళా, ఒడుగా, గృహప్రవేశమా? ఎవరికి, ఎప్పుడూ, ఏ వూర్నుంచీ?” అన్నది స.

“మీ క్కాదులేమ్మా! నాకు - వర్సనల్ - నా క్లాస్ మేట్ లే” అంటూ యింకా ఆ శుభలేఖనే చదువుతున్నాడు వా.

“ఏమిటది?” అంటూ సత్యవతమ్మ కొడుకు చేతిలోవున్న శుభలేఖ వాడిని లాక్కుని పైనా కిందా చూసింది, తెలిసిన పేరేమన్నా కనిపిస్తుందేమోనని.

“ఈ రిటైర్డు హెడ్మాష్ట్ర రెవరండి? పి. యల్. నరసింహంట్!”

“నాకు తెలీదు. ఆయన పెళ్ళా ఏమిటి?” అన్నాడు వెం.

“చాలెండి. వేళాకోళమంటే యింక అదే పనా?”

“మా స్నేహితుడి తండ్రిలేమ్మా!” అంటూ వాసు తల్లి చేతిలోంచి శుభలేఖ లాక్కోబోయాడు. కాని ఆ క్షణంలోనే వెంకటనారాయణ ఆ పని చేసేవాడు. ఆయన శుభలేఖ పరిశీలించి, “ఓరి నీ దుంప తెగా!” అన్నాడు.

“ఎవరినీ దీవిస్తున్నారు? పెళ్ళికొడుకునా? తండ్రినా?” అన్నది స.

“పెళ్ళికూతురు తండ్రిని! వాడెవడో తెలుసా? నా చిన్ననాటి స్నేహితుడు, పురుషోత్తంగాడు. పట్నంలో చేరి అక్కడ చేతులు మార్చి డబ్బు లక్షలు వాడుసుకున్నాడు. వాడి చేతులకి డబ్బు బంక ఉందని ఏడిపిస్తాం! పెళ్ళి వాడింట్లోనే ఎగ్మూరులో .... చూశావా, దొంగ వెధవ. వాడి శుభలేఖ రానేలేదు. పెళ్ళికొడుకు తరపు శుభలేఖ వచ్చింది!”

“ఇది బాగానే వుంది. దూరం వెళ్ళినట్టుంటుంది. పెళ్ళి కలిసొస్తుంది. మనం మగ పెళ్ళివారి తరపున వెళదాం!” అన్నది స.

“నాకొచ్చింది శుభలేఖ. మిమ్మల్నందర్నీ యెవరు పిలిచారు. మీరు రావటానికి వీల్లేదు” అన్నాడు వాసు. వాడికి ఇరవై ఏళ్ళు. బియస్సీ పరీక్షకు కూచున్నాడు. అన్నిట్లోనూ 60 కి వైన వస్తే పస్తు క్లాసులో ప్యాసవుతాడు. 35 కు తక్కువోస్తే తప్పుతాడు అదీ పరిస్థితి.

కాని వాసు తన వయసునుబట్టి యిప్పుడిప్పుడు తన వ్యక్తిత్వాన్ని గట్టిగా నిలబెట్టుకుంటున్నాడు. ఎంత చెడ్డా - చెడటం ప్రసక్తి లేదనే అనుకోండి! - తల్లి గనక సత్యవతమ్మ తన కొడుకు వ్యక్తిత్వం ప్రదర్శించినప్పుడల్లా “ఔరా

పీడుగా!" అని లోపల అనుకుని, పైకి వాణ్ణి ఉడికించే మాటలని వాడు ఉడుక్కుంటే చూచి ఆనందిస్తుంది.

"అదేమిటా? నీకు ఆహ్వానం వస్తే అది మాకు కాదా? అందులో విత్ ఫామిలీ అండ్ ప్రండ్స్ అని లేదా?" అని అడిగిందావిడ.

"ఇంకా నయం! విత్ మదర్, ఫాదర్, బ్రదర్స్ అండ్ సిస్టర్స్ అని లేదా అని అడగలేదు! చూడు కావలిస్తే, ఇది నా ఒక్కడికే!" అన్నాడు వాసు.

"ఇప్పుడు ఫామిలీ అండ్ ప్రండ్స్ అని రాయటం మానేశారు. అట్లా రాశారో పెళ్ళివాళ్ళు దివాలా యెత్తి ఐపీ పెట్టాల్సిందే!" అన్నాడు వెం.

"అదేమిటండీ చోద్యం! ఇన్వీటేషన్ అందుకున్నవాళ్ళ మాత్రమే వెళతారా?"

"సకుటుంబంగా మనం రావాలనుకుంటే వెంకటారాయణ అండ్ కో అనో, అండ్ ఫామిలీ అనో రాస్తారు. ప్రెండ్స్ ప్రసక్తి లేదు" అంటూ కల్పన చేశాడు వెం.

"లేకపోతే మానె. మనం వాసుతోబాటు యీ పెళ్ళికి తప్పక వెళదాం. వట్నం చూసినట్టూ అవుతుంది" అన్నది స.

"నా వెంట మీరొద్దు. కావలిస్తే మీరు వేరే రండి. అంతే. చూడమ్మా, మీరంతా యిట్లా నా వెంటపడి వచ్చారంటే నన్నెవరూ పిలవరు. తరవాత మీ యిష్టం. చెబుతున్నా" అన్నాడు వా.

వెంకటనారాయణ ఆలోచించటం మాని తన సుపుత్రుడు యీడేరే స్టయిలు గమనించసాగాడు.

"అంత పెడసరం కూడదురోయ్. ఇప్పుడు మానుంచి వేర్లుపడి పోతున్నావే. రేపు పెళ్ళయితే నువు మాతో మాట్లాడతావాని! అదివరకల్లా మాకు పిలుపు లొచ్చిన చోటికల్లా నిన్ను తీసుకుపోలేదా? నెల్రోజుల నెలవు యెట్లా ఖర్చు చెయ్యాలా అని మధనపడుతుంటిమి గదా, ఒక్కసారి నీ వెంట తీసుకుపోరా అంటే ససేమిరా అంటావా?" అంటూ సత్యవతమ్మ కొడుకుతో ఆడుకుంది.

వాసు సీరియస్ గా మొహం పెట్టి "నే నాకవేళ తీసుకుపోతే మాత్రం నాన్న కెంత నామర్దా! పెళ్ళికూతురు తండ్రి స్నేహితుడై వుండి కూడా పిలవలేదుగామాలని అందరూ అనుకోరా?" అంటూ చంకలో వున్న పోస్టు తండ్రి చేతికిచ్చాడు.

వెంకటనారాయణ ఉత్తరాలన్నీ పైపైన చూస్తూ "అఘోరించినట్టే వుంది. ఇదిగో పురుషోత్తంగాడి ఉత్తరం!" అంటూ మిగిలినవి పక్కన పెట్టి ఆ కవచు చించి ఉత్తరం తీసి పైకి చదివాడు.

“మై డియర్ వెంకట్! మా అమ్మాయి పెళ్ళి యింకా వది రోజులుంది. ఇన్వైదేషన్లు ఒక డజను వంపిస్తాను, మన పాత స్నేహితుల కందరికీ యియ్యి, ఎవరెవరు ఎక్కడుంటున్నదీ బొత్తిగా తెలియటంలేదు. ఏడాదికోసారన్నా ఎవరూ ఉత్తరం ముక్క రాసిన పాపానపోడు. (ఒకవేళ వాళ్ళు రాసినా నేను జవాబు రాయను. దైము లేదు.) అందుచేత నేంచేస్తావంటే, ఇది మీ యింట్లో పెళ్ళి అనుకుని సాధ్యమైనంతమంది పాత స్నేహితుల్ని మళ్ళీసుకురా. తా.కా. మన ఆవకాయగాడు ఉరఫ్ ప్రకాశం ఎక్కడున్నాడు? ఏం చేస్తున్నాడు? వాణ్ణి వాడి మంత్రి సామంతాది బలగాన్నీ కొట్టుకురా. ఇప్పుడు కలుసుకోకపోతే పాత స్నేహితుల్ని మరి పదేళ్ళ దాకా కలుసుకోవటం వదదు - ఉత్తమ పురుషః పురుషోత్తమః”

“అయింది గద అబ్బాయిగారి పెళ్ళి! మేమూ పోతున్నాం ఇంతోటి పెళ్ళికి! మే మెక్కిన రైల్లో యెక్కకు, తెలిసిందా?” అన్నది సత్యవతమ్మ కొడుకుతో మళ్ళీ ఆట ప్రారంభిస్తూ.

“నా యిష్టం! నా యిష్టమొచ్చిన రైల్లో యెక్కుతాను. రైలు మీదా?” అన్నాడు వాసు. అందర్నీ తన వూచిమీద తీసుకువెళ్ళే ప్రమాదం తప్పినందుకు సంతోషిస్తూ.

వెంకటనారాయణ అప్పుడే కూచుని ప్రకాశానికి ఉత్తరం రాశాడు.

తరవాత భార్యా భర్త లిద్దరూ కూచుని, పెళ్ళి దృష్ట్యా కొనవలసిన వస్తువుల జాబితా వేశారు. ఇద్దరూ వేశారనటం అతిశయోక్తి అవుతుంది. సత్యవతమ్మ వేసింది. అందులోంచి ఏ అయిటమన్నా తగ్గించటానికి వీలుండేమో చూడటానికి వెంకటనారాయణ వృధా శ్రమ పడ్డాడు.

ఆనందమంతా ఖర్చు చెయ్యటంలోనే వుంది. డబ్బు నీళ్ళలాగా ఖర్చవుతుంది గనకనే పెళ్ళిళ్ళు సరదాగా ఉంటాయి. పెళ్ళిళ్ళుచేసేవారి మాట అటుంచి, పెళ్ళిళ్ళకు వెళ్ళేవాళ్ళు కూడా తమ తాహతునుబట్టి ఒక చిన్న పెళ్ళి చేసినంత వనీ చెయ్యాలి. సత్యవతమ్మ తనకు రెండు కొత్త చీరలన్నా లేకుండా ఈ పెళ్ళికి వెళ్ళటం అసాధ్యమని ఖచ్చితంగా చెప్పేసింది. తన మాట విని భర్త కూడా మరో సూటూ, ఒక జత పంచెలూ, ఒకటి రెండు షర్టులూ చేర్చటం మంచిదని సలహా యిచ్చింది. తీరా చూస్తే ముగ్గురు పిల్లలకూ పెళ్ళికి పనికొచ్చే బట్టలు లేనట్టు తేలిపోయింది. పోతే, పెళ్ళి కూతురికి ఘనమైన చీరె ఒకటి కొనాలి గదా! ఇతర ప్రజెంటూ.... లిస్టు పెరిగిపోయింది.

ఘూడోనాడు యిటు నుంచి ఇన్వైదేషన్లు, అటు నుంచి ప్రకాశం జవాబూ

వచ్చాయి. పెళ్ళికి రావటమందేనూ, మళ్ళీ పురుషోత్తాన్ని చూడటమందేనూ తనకు ఉత్సాహంగానే ఉంది గాని, చేతిలో దమ్మిడి కూడా లేదని ప్రకాశం రాశాడు.

వెంకటనారాయణ ముందూ వెనకా ఆలోచించకుండా, "నువ్వు, మీ వాళ్ళు యేదో తారీక్కల్లా యిక్కడికి వచ్చెయ్యండి. పదకొండుకు అందరికీ కలిసి టిక్కెట్లు బుక్ చేస్తాను. మీ టిక్కెట్లెన్నో రాయి." అని ఉత్తరం రాసి వదేశాడు.

3

లక్ష్మికి కొండెక్కినంత సంతోషంగా వుంది. ఆ పిల్ల దూర ప్రయాణాలెన్నడూ చెయ్యలేదు. చిన్న ప్రయాణాలైనా జన్మకు శివరాత్రి అన్నట్టుగా ఏ రెండు మూడేళ్ళకో గాని పడవు. ఇది దూర ప్రయాణం. పైగా పట్నానికి, అందులోనూ పెళ్ళికి. మామూలు పెళ్ళి కాదు, లక్షాధికారుల ఇంట పెళ్ళి.

మధ్యలో మజిలీ లక్ష్మి ఆనందాన్ని పెంచిందే గాని తగ్గించలేదు. ఈ పానకంలో పుడకల్లా ఏమిటంటే లక్ష్మి తరవాత వాళ్ళు నలుగురూ బయలుదేర లేదు, వాళ్ళు ఏడిచారు. లక్ష్మి వాళ్ళమీద సానుభూతితో చాలా బాధ పడింది వాళ్ళ ఏడుపుకు లక్ష్మి కడుపు తరుక్కుపోయింది. వాళ్ళను బంధువు లింట్లో ఉంచుతూ తన తల్లి, తండ్రి ఆడిన అబద్ధాలూ అవీ యివీ తెస్తామని చేసిన తప్పుడు వాగ్దానాలూ చూసి లక్ష్మి చాలా అవమానం చెందింది. వాళ్ళను చూసి అవమానం చెందటం లక్ష్మికి కొత్తేమీ కాదు. డబ్బు లేకపోవటం మనుషులచేత అల్ప విషయాలలో కూడా ఆక్రమంగా ప్రవర్తించ జేస్తుందని ఆ పిల్లకు తెలీదు డబ్బు లేకపోవటంచేత మంచి నగలూ, చీరెలూ కొనటానికుండదనీ ఆడపిల్లలకు మంచి మొగుళ్ళను తీసుకురావటం కష్టమనీ, అంతకంటే దుస్సహమైన కష్టాలేవీ ఉండవనీ ఆమె నమ్మకం.

ఎవరెవరు బయల్దేరాలన్న విషయం ప్రకాశానికి, నాగమ్మకూ పెద్ద యుద్ధమయింది. వెళితే అందరూ వెళ్లాలన్నది నాగమ్మ. అందరూ బయలుదేరే కన్న యెవరూ బయలుదేరకుండా ఉండటం తనకు పరువుగా ఉంటుందన్నాడు ప్రకాశం. అయితే అందరూ మానేద్దామని నాగమ్మ బెట్టు చేసింది. మేము రావటంలేదని ప్రకాశం ఉత్తరం రాస్తుండగా నాగమ్మ రాజీబేరానికి వచ్చి ఆ ఉత్తరం చింపేయించింది.

ఉత్తరం చించిన మరుక్షణం అసలు యుద్ధం ఆరంభమయింది.

"అసలు మీ కేమిటభ్యంతరం? డబ్బెవరో పెట్టుకున్నప్పుడు?" అని నాగమ్మ ఇరవై తొమ్మిదిసార్లడిగింది కొద్ది కొద్ది మార్పు చేర్పులతో.

“ఇతరుల డబ్బు గనుకనే కొంచెం ఒళ్లు దగ్గిర పెట్టుకుని ఉండాలి. రేపు ఇంతకన్న పెద్ద అవసరం వస్తే ఆదుకునే వాళ్ళను పొదుగుకోసి పాలు తాగ కూడదు. బంగారు గుడ్డు పెట్టే బాతు కథ వినలా?” అంటూ రకరకాలుగా ప్రకాశం మాట్లాడాడు.

ప్రకాశం రెండోసారి ఉత్తరం ప్రారంభించి తాము రావడంలేదని వెంకట నారాయణకు రాయటం మొదలు పెట్టినాక నాగమ్మ తన భర్త చేస్తున్నది అమాయిత్యమని ఆలోచించింది. తాను అందరూ వెళ్ళితే బాగుంటుందనే అభిప్రాయం చెప్పినట్టూ, వెళ్ళితీరాలని శాసించినట్టూ శాసించటానికి తానెవరన్నట్టూ చెప్పింది.

బయలుదేరి వెంకటనారాయణగారి ఊరొచ్చారు. రైల్వో యెక్కినది మొదలు లక్ష్మి పుడకలన్నిటినీ మనసులోనుంచి ఏరిపారేసి పానకాన్ని మాత్రమే మిగుల్చుకుంది.

వెంకటనారాయణగారింటి వాతావరణం లక్ష్మికి ఆదర్శ ప్రాయంగా ఉందనిపించింది. తన తలిదండ్రులల్లే వెంకటనారాయణా, సత్యవతమ్మా కిమి లాడుకోరు. సత్యవతమ్మ కూడా హాస్యంగా మాట్లాడుతుంది. తన తల్లికన్న ఆవిడ నిజం నిర్భయంగా మాట్లాడే మనిషిలాగా కనపడింది. ఆవిడ బాగా చదువుకుందిట.

వాసు కూడా లక్ష్మికి కొత్త రకం అనుభవమే. తమ ఊళ్ళో వాసు ఈడువాళ్లు తనతో మాట్లాడరు. బంధువులూ, బాగా ఎరిగినవాళ్ళూ అయితే తప్ప ఎవరూ చూడనప్పుడు దొంగ చూపులు చూస్తారు. వాసులో ఈ లక్షణాలేవీ లేవు. చాలా రోజులుగా యెరిగినట్టుగా పలకరించాడు. తన దగ్గిరికి కుర్చీ ఈడ్చుకుని దానిమీద కూర్చుని, “ఏం చదువుతున్నావు? నీకేం నీనిమా లిష్టం? వార పత్రికల్లో ఏది ఇష్టం?” ఇట్లా కబుర్లలో పెట్టాడు. అతనితో మాట్లాడటానికి లక్ష్మికి కొంచమైనా పట్టివ్వలేదు. అతను తన స్నేహితులను గురించి వాళ్లు వెళ్ళిన ఎక్స్కర్షన్లు గురించి చెబుతుంటే లక్ష్మికి అంతా తెలిసినట్టే ఉంది.

“ఈ పెళ్ళికొడుకు నా క్లాస్ మేట్ తెలుసా?” అన్నాడు వాసు గర్వంగా.

“నిజం?” అన్నది లక్ష్మి.

“మా నాన్నకు పెళ్ళిపూతురువాళ్ళ శుభలేఖ రాకముందే నాకు పెళ్ళి కొడుకువాళ్ళ శుభలేఖ వచ్చింది, చూపిస్తానుండు.”

ఒక శుభలేఖేమిటి, వాసు లక్ష్మికి ఎన్నో పోటోలు, పుస్తకాలు, తాను క్యారమ్స్ లో గెల్చుకున్న కప్పు - ఎన్నో చూపించాడు. వానూ, అతని తమ్ముడూ కారమ్స్ సింగిల్స్ ఆడారు. లక్ష్మి నాడమంటే తనకు చేతకాదన్నది.

నేర్చుతానన్నాడు వాసు. లక్ష్మి ప్రయత్నించింది గాని అది అంత సులువుగా వచ్చే ఆటగా కనిపించలేదు. వాసు తమ్ముడంత ఆట రావటానికైనా ఎన్నో ఏళ్ళు వచ్చేటట్టు కనిపించింది లక్ష్మికి.

నాగమ్మ వెంకటనారాయణగారింట అడుగు పెట్టిన రెండు మూడు గంటల లోపల దాదాపు అన్ని రకాల మనో వికారాలకూ గురి అయింది. రైలె క్కకముందే ఆవిడ తాము వెళ్ళబోయేచోట తమకు అవమానం తప్పక జరుగు తుందనుకున్నది. ఆవిడకు స్నేహితులలో నమ్మకంలేదు. ఈ వెంకటనారాయణ తన మొగుడితో చిన్నప్పుడు కలిసి చదివి ఉండవచ్చు. కాని ఇప్పుడు వాళ్ళిద్దరి మధ్య చాలా తేడా ఉంది, ఈ తేడా తాను కళ్ళారా చూడకపోతానా అనుకుంది.

కాని తీరా చూస్తే ప్రకాశంకన్న వెంకటనారాయణే ఎక్కువ స్నేహ భావం కనపరిచాడు. అది చూసి నాగమ్మ తన భర్త అటువంటి స్నేహానికి అర్హుడు కాదనీ, వెంకటనారాయణలో, మొగుడిలోనూ, తండ్రిలోనూ ఉండదగిన మంచి లక్షణాలన్నీ ఉన్నాయనీ, తన మొగుడివంటివాళ్ళు ఎక్కడోగాని ఉండరనీ అనుకున్నది.

సత్యవతమ్మను చూసి ఆవిడ వెకిలి మనిషని కాస్సేపూ, అతిశయంగల మనిషని కాస్సేపూ. ఆవిడ మాట్లాడే పద్ధతంతా తెచ్చిపెట్టుకున్నదని కాస్సేపూ అనుకున్నది. చివరకు ఆవిడ తనంత సంస్కారమూ, దూరదృష్టి, విమర్శాగల మనిషి కాదనీ, పైపై మెరుగులతో జీవిస్తున్నదనీ తెలుసుకున్నది.

వాసు లక్ష్మిని కూచోబెట్టి కబుర్లు చెబుతుంటే నాగమ్మ మనస్సులో మెరుపులు మెరిశాయి. వాసు లక్ష్మిని చూసి సమ్మోహితుడైనాడని నాగమ్మ రూఢి చేసుకుని, వాళ్ళిద్దరికీ పెళ్ళి కావటానికి వాళ్ళ నాన్నల స్నేహం ఏమన్నా ఉపకరిస్తుందా అని ఆలోచించ సాగింది. మాట వరసగా ఆడిగినట్టుగా వాసును గురించి సత్యవతమ్మను అయిదారు ప్రశ్నలు వేసింది. సత్యవతమ్మ నవ్వుతూ సమాధానం చెప్పటం చూసికూడా, తన ఆలోచన ఆవిడ వసికట్టిందని నాగమ్మ గ్రహించలేదు.

వెంకటనారాయణ ఒంటరిగా తటస్థపడ్డప్పుడు సత్యవతమ్మ, "ఏవం డోయ్-డేంజర్!" అన్నది.

"ఎట్నుంచీ? ఎవరికి?" అన్నాడు వెం.

"కాబోయే వియ్యవరాలు! .... వాసును గురించి వాకబు చేస్తోంది!"

"ఆడపిల్ల తల్లి కామాత్రం వుండదా? వాసు తన పెళ్ళాన్ని తానే చూసు కుంటాడని అర్థమయ్యేట్టు చెయ్యలేక పోయావా?"

“ఇంకా ఆ స్టేషను రాలేదు .... వాసు ప్రస్తుతం ఆ పనిలోనే ఉన్నాడని అనుకుంటున్నట్టున్నది,” అన్నది స.

నాగమ్మ అదే సమయంలో ప్రకాశాన్ని ఒంటరిగా చిక్కించుకుని, “ఈ వాసుకి, మన లక్ష్మంటే చాలా ఇష్టమల్లే ఉంది. ఈడూ జోడుగా ఉంటారు. మీ స్నేహితుణ్ణి కదిపి చూడండి. కుదిరితే మంచి సంబంధం! ఎరగనివాళ్ళయితే అనుకోవటాని క్కూడా తాహతు లేదు మనకు .... స్నేహాలు యిటువంటప్పుడే పనికొచ్చేది....” అన్నది.

“చూద్దాంలే.”

“చూసేదేమిటి? మీరు చూస్తూ కూచుంటే పుణ్యకాలంకాస్తా వెళ్ళిపోతుంది. రేపు ఆ పెళ్ళిలో ఎందరో ఈ కుర్రాడి మీద కన్నేస్తారు. మనం చూస్తూనే వుంటాం. ఎవరో ఒకరు గద్ద తన్నుకుపోయినట్టు తన్నుకుపోతారు.”

“మరీ బెస్తవాళ్ళ భాష మాట్లాడకు. వాసు చేప అనీ, లక్ష్మి యెర అనీ, నేను గాలం వేసే వాణ్ణి అనుకుంటున్నావు లాగుందే?” అన్నాడు ప్రకాశం చిరాగ్గా.

“అదేమో నాకు తెలీదు. ఇక్కడ లక్ష్మి ఒకరే గనుక వాసు కళ్ళన్నీ దాని మీదే వున్నాయి. రేపక్కడ పెళ్ళిలో ఎర్రగా, బుర్రగా, నైలాన్ వోణీ వేసుకుని, పొడరు కొట్టుకుని నలుగురాడపిల్లలు కనిపించారంటే యీ అబ్బాయి లక్ష్మి కేసి చూస్తాడా?”

“అందుకని యిప్పుడే వాడి మెడకు వుచ్చు వేసి వెంకటనారాయణ చేత పెళ్ళి దస్తావేజు రాయించి సాక్షి సంతకాలు కూడా చేయించమంటావా ఏమిటి? నావల్ల కాదు. నే నిటువంటి వెధవ పన్ను చెయ్యలేదు గనకనే నా కింకా ఒకరో అరో స్నేహితులంటూ అఘోరించారు!”

నాగమ్మ నోరు నొక్కుకుని, “అరవకండి! పిల్లకు సంబంధం చూడటం వెధవ పనా? అవ్వ! ఎవరన్నా వింటే నవ్విపోతారు స్నేహితుణ్ణి ఆడగలేకపోతే ఇంకా వై వాళ్ళ నేమడుగుతారు? మీవల్ల ఏదీకాదని నాకు మొదట్నుంచీ తెలుసు” అన్నది.

“తెలిసిన దానివి తెలిసినట్టుండక పనులు పురమాయిస్తా వెందుకూ?”

“మీరు మొండికేసి కూచుంటే నా యేడుపేదో నే నేడుద్దామనీ!”

“నీ యేడుపేదో నాకైతే తెలీదు గాని, నీవు చాతావాతా కాకుండా ఏడ్చి అయే పని కూడా చెడగొట్టుకుంటావు. ముందే చెప్పా. తరువాత నీ యిష్టం.”

వాసు పైకి కనపడినంత అమాయకుడేమీ కాదు. అతను చిన్నతనం

నుంచి ఆడపిల్లలతో తిరగ మరిగినవాడు. వాళ్ళను కంగారు పెట్టకుండా, తాను ఆత్రపడకుండా, తాపీగా వాళ్ళను ఆకర్షించుకోవటం అతనికి తెలుసు. అభ్యంతర కరమైన పనులేవీ చెయ్యకుండా, ఏదైనా చేసినా బాగుండునని ఆడపిల్లలకు అనిపించేదాకా తెచ్చేవాడు.

లక్ష్మిని చూడగానే వాసు మంచి ఆటవస్తువు - అట్టే గడుసుతనమూ, గొడ్రతనమూ లేనిది - దొరికిందని కనిపెట్టాడు. అతను లక్ష్మిని ఒంటరిగా చిక్కించుకొనటానికి ఏ ప్రయత్నమూ చెయ్యలేదు. వాళ్ళిద్దరూ ఉన్నచోటనల్లా వాసు తమ్ముడు పదమూడేళ్ళవాడు ఉంటూనే వచ్చాడు. లక్ష్మి ఈడు ఆడ పిల్లలంతా ఆ కుర్రాడికి రంభలల్లే ఉండేవాళ్లు. వాళ్లు వక్క గదిలో ఉన్నా కూడా వాడికి ఆ మాట తలుచుకుని ఆనంద పారవశ్యం కలుగుతూండేది.

ప్రకాశమూ, నాగమ్మా ఘర్షణ పడుతున్న సమయంలో వాళ్ళు ముగ్గురూ మేడమీదికి యెక్కుతున్నారు. వాసు తమ్ముడు గబ గబా పైకి వెళ్లాడు. వాసు మధ్యలో ఆగి, "నీకూ నాకూ ఒక మెట్టెత్తువార." అన్నాడు లక్ష్మితో. అది దుజువు చెయ్యటానికి లక్ష్మిని ఒక మెట్టు పైన నిలబెట్టి, "అంత వార లేదా" అంటూ తన నెత్తినా, లక్ష్మి నెత్తినా చెయ్యివట్టి చూసుకున్నాడు.

ఈ ఎత్తులు చూసుకోవటం లక్ష్మి ప్రాణానికి చాలా రొమాంటిక్ గా ఉంది.

"నువు వూసుకున్న సెంటేమిటి?" అన్నాడు వాసు.

"నే నేమీ వూసుకోలేదే?" అన్నది లక్ష్మి ఆశ్చర్యంగా.

"అబద్ధం.... ఏదో ఎరిగిన సెంటే...." అంటూ వాసుముందు గాలివాసన చూసి తరవాత లక్ష్మిని భుజం దగ్గిరా, మేడ దగ్గిరా, చెంపమీదా వాసన చూశాడు. 'సెంటనుకున్నాను సుమా. నీ వొళ్ళే మంచివాసన!' అన్నాడు.

లక్ష్మి నరాలన్నీ జివ్వున లాగాయి.

పైనుంచి తమ్ముడిమాటలు వినిపించాయి. వాసు లక్ష్మి పిర్రమీద తట్టి "పోదాం వద, గోపాలుగాడు ఆరుస్తున్నాడు" అన్నాడు.

లక్ష్మి కి వాసు తమ్ముడిమీద మండిపోయింది. "వీడోడూ!" అనుకున్నది. తన శరీరభాగా లేవైతే వాసును స్పృశించాయో అవన్నీ బంగారమైపోయినట్టు లక్ష్మి భావించింది. తానుకూడా చొరవ చేసుకుని వాసును ఏదో వంకమీద తాకింది. అతన్ని తట్టి మాట్లాడింది. మేడమీద గోడలకు తగిలించిన పోలోలు చూసేటప్పుడు అతన్ని ఆనుకుని నిలబడింది. తన వెనకగా నిలబడిన లక్ష్మిని వాసు చాలాసార్లు మోచేత్తో నొక్కి మాట్లాడాడు.

నాగమ్మ తన కూతురు చాలా సేపు కనిపించకపోయేసరికి కొంప ముణిగి

పోయినట్టు 'లక్ష్మి ఏదీ? ఎక్కడా కనిపించదేం?' అన్నది ఏ ఒక్కరినీ వుద్దేశించకుండా.

"పిల్లలు వైన చేరినట్టున్నారు" అన్నది సత్యవతమ్మ. ఆవిడ వాసునూ, గోపాలునూ కేకలు పెడితే ఇద్దరూ వలికారు.

"అమ్మ పిలుస్తున్న దెందుకురా?" అన్నాడు వాసు.

కనుక్కొస్తానంటూ వాసు తమ్ముడు శరవేగంతో కిందికి వెళ్ళాడు.

వాసు లక్ష్మి కేసి తిరిగి "మనం స్నేహితులమౌనా కాదా?" అన్నాడు. లక్ష్మి ఔనన్నది. "ఐతే మనమధ్య ఒక్క రహస్యం వుండాలి. చెబితే దాస్తావా?" అన్నాడు. లక్ష్మి దాస్తానన్నదిగాని ఆమె కేదో భయం పుట్టుకొచ్చింది.

"ఎవరికి చెప్పకూడదు! చెబితే చెడ్డ ఒట్టు! సరేనా?" అన్నాడు వాసు. సరేనన్నది లక్ష్మి.

"ఇదీ రహస్యం" అంటూ వాసు లక్ష్మిని తనకేసి లాక్కుని ముద్దు పెట్టుకోబోయాడు. లక్ష్మి మూతి గట్టిగా బిగించింది. వాసు లక్ష్మి అంకిళ్ళు నొక్కి మూతితెరిచి చాలా నేపు ముద్దు పెట్టుకున్నాడు. లక్ష్మి గుండెలు పగిలినంత వని అయింది.

4

పురుషోత్తంగారింటో పెళ్ళి హడావుడి చాలా జాస్తిగా ఉంది. లంకంత ఇల్లున్నాకూడా వచ్చిన బంధువులకే చాలలేదు. కొందరు అతిదులను దూరాన ఉన్న ఒక స్కూలు భవనంలో ఏడిది చేయించాడు. ఇల్లుకన్న స్కూలే బాగున్నది. పెళ్ళివారింటికి రావటానికి పోవటానికి ఒక వాన్ ఏర్పాటు చేశారు.

పెళ్ళిళ్ళకు బయలుదేరేవాళ్ళు తాము మాత్రమే అతిదులై నట్టూ ఆతిథ్యం ఇచ్చేవాళ్ళు తమను గురించే ఆలోచించేటట్టూ ఉహించుకుంటారు. నదులు అలాగే ఎంతో కీర్తినీ, ఖ్యాతినీ మోసుకుని సముద్రంకేసి పోతాయి. సముద్రంలో చేరగానే వాటి వ్యక్తిత్వం కాస్తా రూపుమాసిపోతుంది. గొప్పవాళ్ళ ఇళ్ళలో పెళ్ళిళ్ళకు వెళ్ళినవారి సంగతీ అంతే.

పురుషోత్తం వచ్చినవాళ్ళను చూశాడు. పలకరించాడు. కాని మాట్లాడలేదు. మాట్లాడే అవకాశం లేదు. ఆయనకు ఏదో చెప్పటానికో అడగటానికో అయిదారుగురు అనుక్షణమూ ఉంటూనే ఉన్నారు. వాళ్ళు కార్యకర్తలు. వాళ్ళతో మాట్లాడడం మాని అతిదులతో కబుర్లు చెబుతూ కూచుంటే పనులు ఆగిపోతాయి.

"ఏమోయ్ ఉత్తమ పురుషా?" అని వెంకటనారాయణ పలకరించగానే పురుషోత్తం నవ్వి, "ఓహో! వచ్చారా? ఇంకెవరు - ఇదుగో బాలన్, వాన్లో,

వీళ్ళందరినీ స్కూలు బిల్డింగులో చేర్చి వాళ్ళ స్నానాలూ, పలాహారాలూ చూడు!" అన్నాడు.

విడిదిలో ఆడవాళ్ళంతా ఒకచోటా మగవాళ్ళంతా ఒకచోటా చేరారు.

"రామ రామ!" ఈ ఆడవాళ్ళ గదికేసి పోవటానికి లేకుండా ఉంది. పెద్దెలన్నీ అక్కడ పెట్టుకున్నారు. ఏ క్షణాన్నైనా వెళ్ళి తొంగిచూడు. నెన్నారవాళ్ళు కత్తిరించి పారేసిన హాలీవుడ్ ఫిల్ము దృశ్యం కనిపిస్తుంది. ఎవరో ఒకరు చీర విప్పతూనో, చీర కట్టుతూనో ఉంటారు!" అన్నాడొక విద్.

"అసలిటువంటి పెళ్ళిళ్ళకు రానేకూడదు చూడరాదూ, మనకు హోస్టు పురుషోత్తంగారుకాదు. ఎవరో బాలన్ ట - వాడూ! మనం చెప్పకునేదంతా వాడికి చెప్పకోవాలి. వాడు కసిరినా పడాలి! ఇది పెళ్ళి విడిదైతే దీనికి ధర్మ సత్రానికి తేడా ఏమిటి?" అన్నాడొక సినిక్.

"బాగా చెప్పావు. ఇంతదూరం పడిరావటం రైలుచార్జీలు దండగ. ఆ డబ్బు మనియార్డరుచేసి వదూవరులకు కట్టుంకింద పంపినా ఫలంపాటు! రైళ్ళను పోషించటమేమిటి?" అన్నాడు మరొక సినిక్.

"రావలసిందేననుకో. నలుగురూ కలుసుకునేటందుకు వస్తాం. కాని అది లేకపోయినాక రావటం ఆనవసరం. మన కుటుంబాలతో పడి వచ్చామా. రేపు మన ఆడవాళ్ళెవరన్నా వీధిలో కనబడితే పురుషోత్తంగారి బార్య గుర్తించలేదు. మన పిల్లలు కనిపిస్తే పురుషోత్తంగారు గుర్తించలేదు. దొడ్డి సంభావనకు వెళ్ళే వాళ్ళు చూడూ బ్రాహ్మలు, మనమూ అంతే. బసలో ఉండటం, వానులో వెళ్ళటం, మందలోపడి తినటం, పెళ్ళయాక వస్తామనికూడా చెప్పకుండా నెత్తిన గుడ్డ వేసుకు పోవటమూనూ."

"అతిదులందరూ మనలాగే ఉంటారనుకునేరు. ఇందులో ఏక్లాసూ, బీక్లాసూ, నీక్లాసూ, డీక్లాసూ ఉన్నాయి. ఏక్లాసూ వాళ్ళను పురుషోత్తంగారు స్వయంగా పరామర్శిస్తాడు. వాళ్ళ పిల్లా పీచూ. వీళ్ళ పిల్లా పీచుతో కలిసి పోతుంది. ఏక్లాసు అతిదులకు ఇది చిన్నతరహా పెళ్ళిల్లేనే వుంటుంది. మనవంటి రిఫరాఫ్ కి ఇది పెద్దయింటి పెళ్ళి."

వీళ్ళ సంభాషణలు వింటుంటే వెంకటనారాయణకు మండిపోయింది. వాళ్ళు పురుషోత్తానికి ఎంత దగ్గర స్నేహితులో ఎంత దూరపు బంధువులో ఆయన ఎరగడు. వాళ్ళ ధోరణి చూస్తే వాళ్ళెందుకు వచ్చినదీ కూడా ఆయనకు అర్థం కాలేదు. బహుశా వీళ్ళు పురుషోత్తం గొప్పతనం చూసి, ఆ కీర్తి వంచు కుందామని వచ్చివుంటారు.

అంతే గాని పురుషోత్తం మీద అభిమానంతో కాదు. తాను అతిథిననే భావం వెంకటనారాయణకు ఏ కోశానా లేదు. ఈ పెళ్ళి సమయంలో తన స్నేహితుడి ఆనందం పంచుకోటానికి తాను వచ్చాడు గాని అతనికి అగ్నిపరీక్ష పెట్టటానికి కాదు.

ఈ మూకను వదిలి దూరంగా పోదామనే వృద్ధేశంతో వెంకటనారాయణ లేచి, ప్రకాశం కేసి చూసి తల వూపాడు. ప్రకాశం కూడా లేచాడు. ఇద్దరూ స్కూలు కాంపౌండు వాకిలిదాకా పెళ్ళి నడకలు నడుస్తూ వచ్చేసరికి, పట్టాభి ఎదురయ్యాడు.

“అరె, దుష్టచతుష్టయంలో నాలుగోవాడు! నువ్వెక్కణ్ణుంచి వూడిపడ్డా వురా, పట్టాభి? నీ ఎడ్రస్ తెలిక చాలా హైరాన పడితినే!” అన్నాడు వెంకట నారాయణ.

“నే నిప్పుడు యిక్కడే పుంటున్నా ..... పెళ్ళివారింటికి పోతే మీరు వచ్చి యీ విడిదిలో వున్నట్టు తెలిసింది. చాలా రోజులైంది గదా చూద్దామని వచ్చా” అన్నాడు పట్టాభి.

“కిందటిసారి నిన్నుగురించి విన్నప్పుడు చాలా చిక్కుల్లో వున్నావన్నారు చిక్కులు వదిలాయా?” అని అడిగాడు వెంకటనారాయణ.

“ఆ, మీ అందరి చలవ! మా వాడు ఇంజనీరయ్యాడు, ఉద్యోగం కూడా దొరికింది. వాణ్ణి ఇంజనీరింగు చదివించటం పెద్ద ఫీటయిందనుకో. వాడు కష్ట పడి మంచి మార్కులు తెచ్చుకుని నేనుపద్ద శ్రమ పరించేట్టు చేశాడు.”

“ఇంకేం? మంచి కట్నం తీసుకుని వాడికి పెళ్ళి చేసెయ్యి - లేక ఆ పని యిదివరకే చేశావా?”

“ఒరే, నాదగ్గర డబ్బు మాట ఎత్తకు. దానికోసం నేను వడిన అగచాట్లు తలుచుకుంటే జన్మ జన్మలకూ ఆ పాపిష్టి డబ్బు మాట తలవగూడదనిపిస్తున్నది. కుక్క జన్మో, పిల్లి జన్మో యెత్తించమని దేవుణ్ణి వేడుకుంటున్నాను. మా వాడికి పెళ్ళి యింకా కాలేదు. ఏ దిక్కులేని పిల్లనో చేసుకోరా అని సలహా యిస్తున్నాను....చాలా మంది అడిగారు. పురుషోత్తం నీకు చిన్ననాటి స్నేహితుడు గదా, కూతుర్ని మీవాడి కిచ్చి చెయ్యలేకపోయాడా అని. అర్థం లేని ప్రశ్న. తెలియకనో, కొక్కరింపుగానో జనం అటువంటి ప్రశ్నలు వేస్తారు” అన్నాడు పట్టాభి.

“చాలా రోజులైంది. మన ఆడంగులను కూడా చూద్దవుగాని రా!” అంటూ వెంకటనారాయణ పట్టాభిని లోపలికి తీసుకొచ్చాడు.

పట్టాభి ప్రకాశం ప్రక్కకు వచ్చి, "ఒరే ప్రకాశం, ఒక్క విషయం నీకు సంతోషంగా చెప్పనా?" అన్నాడు ఏదో తలుచుకుని నవ్వుతూ.

"ఏమిటది?" అన్నాడు ప్రకాశం.

"మా వాడు ఇంజనీరు కావటానికి నువ్వే కారణం!" అన్నాడు పట్టాభి.

ప్రకాశం బిత్తరపోయి, "అదేమిట్రా?" అన్నాడు.

"వాడయిదేళ్ళవాడో ఏమో అయి ఉండగా బెజవాళ్ళో మా యింటి కొచ్చావు, జ్ఞాపకముందీ?"

"ఆ."

"వాడు కర్రలూ, మేకులూ తెచ్చి ఏవేవో చెయ్యటానికి ప్రయత్నించటం చూసి, "వీడో చిన్న ఇంజనీర్లా ఉన్నాడేంరా!" అన్నావు గుర్తుందా?"

ప్రకాశం ఆలోచించి, "నా కేమీ జ్ఞాపకం రావటంలేదే." అన్నాడు.

"అన్నావులే! ఆ మాట వాడి మనసులో సన్నని మర్రి విత్తనంమల్లె నాటుకుని మహా వృక్ష మయిందనుకో! ఈ సంగతైనా వాడు ఎప్పుడన్నాడో తెలుసా? ఇంజనీరింగు సీటు వచ్చినాక అన్నాడు."

"ఆఁ, అదంతా వాడి బ్రతుకే!" అన్నాడు ప్రకాశం. కాని లోలోపల అతనికి పట్టాభి కొడుకు నెంటిమెంటు చూచి ఆశ్చర్యం వేసింది. ఆనందం కూడా కలిగింది.

"ఇది నా కూతురు లక్ష్మి. మిగిలిన పిల్లల్ని తీసుకురాలేదు. ఇంకా నలుగురున్నారు - కుచేల సంతానం." అన్నాడు ప్రకాశం.

"నీ పిల్లలేరా?" అన్నాడు పట్టాభి వెంకటనారాయణతో.

"అదుగో ఈ ఆరటిక్కెట్టు నా కూతురే. మగపిల్ల లిద్దరూ పెళ్ళివారిల్లు వట్టుకు వేళ్ళాడుతున్నారు. రాత్రి ముహూర్తమయిందాకా రారుట."

"ఏవండీ, జ్ఞాపకం ఉన్నానా? నమస్కారం" అన్నది సత్యవతమ్మ పట్టాభితో.

"అయ్యో, జ్ఞాపకం లేకపోవటం మేమిటి? కాపరానికొచ్చిన కొత్తలో మా ఆవిడ సగం మాటలు మీ దగ్గరేగా నేర్చుకుందీ?" అన్నాడు పట్టాభి.

సత్యవతమ్మ ఆడంగి కబుర్లేవో కానిని చెప్పి ఏదో వంకన జారుకుంది.

ప్రకాశం మొహంలో ఆత్మవిశ్వాసం లేకపోవటమూ, నాగమ్మ మొహం అప్పుడే ఎవరిచేతనో తిట్లు తిన్నట్టుండటమూ, ఎంతో ఉత్సాహంగా ఉండవలసిన లక్ష్మి కూడా సీరసంగా కనిపించటమూ, చిన్న పిల్లల్ని కూడా ప్రకాశం ఇంటి దగ్గర వదిలేసి రావటమూ చూసి పట్టాభి ప్రకాశం ఆర్థిక పరిస్థితిని అర్థం చేసు కున్నాడు. వెంకటనారాయణ అతని అంచనాను బలపరిచాడు.

“ఏడుగురు శాస్త్రీలు ఏ నూటయాభయ్యో వస్తుందిట. నన్నడిగితే ఒంటి వూట తినటానికి చాలదు. పై సంపాదన ఉన్నట్టు లేదు. మనిషి చిత్తుగా ఓడి పోయిన వాడల్లే కనిపిస్తాడు. అట్లాగే మాట్లాడుతాడు కూడా! నిన్ను చూస్తే నువు పోరాడి గెలిచినవాడల్లే కనిపిస్తావు. మీ ఇద్దరిలోనూ చాలా తేడా ఉంది.” అన్నాడు వెంకటనారాయణ.

“నేను గెలుపు లైనుకు వెంట్రుకవాని ఇవతల వద్దాను. వాడు అవతల వడుంటాడు. ఒరే, దారిద్ర్యంతో పోరాటం చూశావా, మహా భయంకరమైనది నన్నడుగు చెబుతాను. వెనుక మన నైస్సు టీచరు చెప్పేవాడు జ్ఞాపకముందా— మంచు నీటిలో తేలుతుంటే నీటికీ మంచుకూ యెంతో తేడా కనిపిస్తుందిగాని రెంటి టెంపరేచరూ ఇంచుమించు ఒకటేనని? అంతే నాకూ ప్రకాశానికి తేడా అయి ఉంటుంది. చాలా విషయాల్లో ప్రకాశం నాకన్న తెలివిగలవాడు.” అన్నాడు వట్లాభి.

కొంత తేడా పెళ్ళాలను బట్టి కూడా వుంటుందని అందామనుకున్నాడు వెంకట నారాయణ. కాని మానేశాడు. నాగమ్మ ఆతనికి నచ్చలేదు. ఆమె కరటక దమనకుల తరగతికి చెందినదని వెంకట నారాయణ అనుమానం. కరటక దమనకులు నయం; ఒకళ్ళ కుళ్ళు ఆలోచనలు రెండో వాళ్ళకు చెప్ప కుంటారు— నాగమ్మ కుళ్ళు నాగమ్మకే తెలియాలి.

నాగమ్మ గురించి తనకు ఏర్పడ్డ యీ అభిప్రాయాన్ని సత్యవతి కూడా బలవరించింది. వాసుకు ప్రకాశం కూతుర్ని చేసుకోవటం గురించి తనకు ఏ విధమైన అభ్యంతరమూ వుండనవసరం లేదు సరేకదా, వుత్సాహం కూడా వుండదగిన సంగతి అయినప్పటికీ నాగమ్మ తన కొడుకుపైన ఒక కన్ను వేసిందనగానే వెంకటనారాయణకు ఆ ఆలోచన అసహ్యమనిపించింది. ఆ అసహ్యాన్ని చూసుకుని ఆతను భార్యతో “ప్రకాశం తన పిల్ల నిస్తానని ఒకవేళ అంటే?” అన్నాడు.

సత్యవతిమ్మ కాస్సేపు ఆలోచించి “కట్నాలూ-కానుకలూ రావనుకోండి! వాటిని తగలేసిరి. పిల్ల యింకొంచెం అందంగా వుంటే ఒప్పుకున్నా ఒప్పుకో వచ్చు....తీరా చేసుకుంటే, ఏం చూసి చేసుకున్నారమ్మా అని ఎవరన్నా అన్నప్పుడు ఆలోచించుకోవాలి! అంటేగా?” అన్నది.

ఆవిడ అట్లా అన్న మీదట ప్రకాశం యీ ప్రస్తావన తీసుకురాకుండా వుంటేనే మేలనుకున్నాడు వెంకటనారాయణ. ఏదో ఒక బొంకు బొంకలేక కాదు. “ఏమో నాయనా! వాడిష్టం. వా డొప్పుకుంటే మా ఎవరి అభ్యంతరమూ

వుండబోదు. మన తరం వాళ్ళకే పెద్దలు మన యిష్టంమీద పెళ్ళిళ్ళు చేసినప్పుడు వాసు పూర్తిగా యిష్టపడిన సంబంధమే చెయ్యటం విధాయకంగదా?" అనవచ్చు .....కాని స్నేహితుడితో - చిన్ననాటి స్నేహితుడితో - కోపంగా మాట్లాడడం మంటే వెంకట నారాయణకు కాస్త బాధ అనిపించింది.

కాకపోయినా ప్రకాశం దారిద్ర్యం వెంకటనారాయణకు అడుగడుగునా వరీక్షే అనిపించింది. "నీవు నిజంగా స్నేహితుడివే అయితే నన్ను ద్వేషించకుండా వుండు చూస్తాం!" అని ప్రకాశం దారిద్ర్యం సవాలు చేస్తున్నది! ప్రకాశాన్ని చూసినప్పుడల్లా మంచాన పడినవాళ్ళూ, అవిటివాళ్ళూ, వ్యాజ్యాల్లో ఓడిపోయినవాళ్ళూ జ్ఞాపకం వస్తున్నారు. నూటయాభై రూపాయలమీద ఏడుగురు బతకటం - ఘోరం! ఘోరం! అంతకన్నా ఎక్కువమంది కూడా బతుకుతూ వుండి వుండవచ్చు. కాని వాళ్ళను వెంకటనారాయణ ఎరగడు! వాళ్ళు అతనితో కోతికొమ్మంచి అడినవాళ్లు కారు. ప్రకాశం అటువంటివాడు కాదే.... పోనీ, పాడునీడ!

లక్ష్మి పరిస్థితి భయంకరంగా వుంది. ఆమెను ఎవరూ గమనించక పోవటం చాలా మేలయింది. ఆమెకు యీ విడిదీ, నలుగురూ ఆడే మాటలూ, ఈ పెళ్ళీ, హడావుడి అంతా కలలాగా వుంది - వాసు ఒక్కడే మాయని సత్యం అనిపించాడు. కాని వాసు ఏడీ? అతను నీనిమా తారల్లాంటి ఆడపిల్లల మధ్య హాయిగా కాలం గడుపుతున్నట్లు వూహించుకున్నది. ఆమెకు తనమీదా, ప్రవంచంమీదా, తీవ్రమైన రోత పుట్టింది. మధ్యాన్నం అన్నం సరిగా తినలేదు. సాయంకాలం ఆడవాళ్ళంతా సబ్బువేసి మొహాలు రుద్దుకుని, గరగరలాడే చీరలు కట్టుకుని అద్దాలలో చూసుకుంటూ నగలూ అవీ సర్దుకుంటుంటే 'వీళ్ళందరికీ ఏమిటి తాపత్రయం' అని ఒక చెంప అనుకున్నది. ఇంకోవంక ఆమె మనసు వీళ్ళందరికన్నా మంచి బట్టలు కట్టి, మంచి నగలు పెట్టుకుని, దేవకన్యలాగా ముస్తాబు కావాలని కూడా కోరింది. ఐతే యీ కోరిక గొంతెమ్మ కోరిక. అందులో నిజం ఏమీలేదు.

"ముహూర్తానికి వేళ అవుతున్నది. బండి వచ్చింది. ముందు ఆడవాళ్ళంతా యెక్కి వెళ్ళండి." అని యెవరో కేక పెట్టారు.

అందరితోబాటు లక్ష్మికూడా కదిలింది. బయలుదేరుతున్న వారిలో తనకన్న దిష్టిపడతల్లే వున్న వాళ్ళెవరన్నా వున్నారా అని చూసి ఎవరూ లేరని నిశ్చయించుకున్నది.

పెళ్ళి ముహూర్తం. ముహూర్తానికి దాదాపు నాలుగు వందల మంది వచ్చారు.

“జనం బాగా వచ్చారు.” అన్నా దొకాయన అందరినీ కలయజూసి.

“రాకేం. ఇరవై వేల రూపాయల బట్టలు వేసుకో. ఓ రెండు లక్షల రూపాయల కార్లు, ఓ వంద రూపాయల నెంటూ, ఓ యాభై రూపాయల పూలూ—” అన్నాడు వక్కనున్న విద్.

“పెళ్ళి కొడుకు ఘోరం! పురుషోత్తంగారు అల్లుణ్ణి ఎన్నుకుంది అందరి చూసి మటుకు కాదు.”

“పెళ్ళికూతురూ అంతంత మాత్రమే.”

“పెళ్ళికొడుకు వక్కన రంభల్లే ఉంది!”

“ఏమైనా సినిమా పెళ్ళిళ్ళు చూసి మామూలు పెళ్ళిళ్ళు చూస్తే రక్తిగా ఉండటంలా.”

“ఆ మాటన్నావు. బాగుంది. ఓ పనిచేస్తే సరిపోతుంది. పెళ్ళి జరిగినప్పుడల్లా సినిమా స్టార్లను మేకప్ చేసి తెచ్చి కూర్చోబెట్టటమూ, అసలు వదూవరుల పేర్లు ఆకాస్సేపు వాళ్ళకి పెట్టటమూ, వాళ్ళకో కార్షీట్ డబ్బిచ్చి వంపించటమూనూ!”

“అప్పుడు పెళ్ళికి ఆహ్వానాలు కూడా అవసరం లేదు. టిక్కెట్లు పెట్టితే జనం యెగబడతారు. పెళ్ళిఖర్చులు పోగా తృణమో పణమో మిగలను కూడా మిగలవచ్చు,”

పెళ్ళి వందిరి వాతావరణంలో సన్నాయి మేకాలమధ్య పెళ్ళి వాసనల ప్రవావంలో అతి తెలివి ఆకాశానికేసి పెరిగిపోయింది.

“వీడేరా మావాడు,” అంటూ పట్టాభి తన కొడుకును తెచ్చి ప్రకాశం కూచున్న చోటికి వచ్చి చోటు చేసుకుని తను కూడా కూచున్నాడు.

“బేష్! నీ పేరేమిటోయ్!” అన్నాడు వెంకటనారాయణ.

“వెంకటరావండీ,” అన్నాడు పట్టాభి కొడుకు.

కుర్రాడు చూడటానికే చురుగ్గా వున్నాడు. చాలామంది యువకులలో చైతన్యం వున్నా చురుకుండదు. వాళ్ళ చైతన్యం చాలా వరకు ఆనందాన్వేషణ నుంచి కలిగేది. ఏవో కొన్ని లక్ష్యాలుగల వాడిలో చైతన్యం కేంద్రీకృతమై చురుకుగా పరిణమిస్తుంది.

వెంకటావు అందంగా కూడా వున్నాడు.

“మా వాడికి ఎంతమందో సహాయం చేశారుగాని, పురుషోత్తం సహాయం చేసే అవకాశం కలగలేదు. దేనికన్నా ప్రాప్తం వుండాలి. కనీసం ఉద్యోగమైనా పురుషోత్తం కింద దొరికితే నాకు తృప్తిగా వుండేది. వాడి రిజర్వ్స్ తెలియక ముందే పురుషోత్తం యింకెవరికో ఉద్యోగ మిచ్చాడు. అప్రెంటిస్షిప్ అవకాశం కూడా వైవాళ్యే యిచ్చారు.... ..పోస్ట్- జరగనిదానికి అనుకోవడం వృధా” అన్నాడు పట్టాభి.

పెళ్ళికొడుకు పెళ్ళికూతురి మెడలో ముక్కు వేస్తున్నాడు. అందరి దృష్టి వదూవరుల మీదికి మళ్ళింది. బ్రాహ్మడు చేతులూపాడు. అందరూ చేతుల్లోవున్న అక్షింతలు వదూవరులకేసి విసిరారు. అవి చాలా వరకు సభికుల నెత్తినే పడ్డాయి.

ఆ తరువాత సభికులలో డెన్స్ తగ్గింది. కొందరు లేచారు కూడా. వీధిలో కార్లరొదా, కారు తలుపులు మూసే చప్పుళ్ళూ సాగాయి. వెళ్ళిపోయే వాళ్ళు యింకా బయలుదేరని వాళ్ళతో వస్తామని చెబుతున్నారు. కొద్దిమంది బోనుల్లోంచి తప్పించుకున్న సర్కస్ జంతువులల్లే గబ గబ వెళ్ళిపోతున్నారు. ఇదంతా చూసి ఆనందించిన వాడు వెంకట నారాయణ ఒకడే.

ఇంజనీరు వెంకట్రావు జేబులోంచి సిగరెట్టు తీసి అంటించాడు.

“ఒరే, నీ కొడుకు నీ ఎదటే సిగరెట్టు కాల్చేస్తున్నాడే?” అన్నాడు వెంకటనారాయణ.

“చాటుగా కాలిస్తే బాగుంటుందంటావా? నాకూడా ఒకటివ్వరా, వెంకట నారాయణ కూడా కాలుస్తాడు” అన్నాడు పట్టాభి.

వెంకట్రావు సిగరెట్టు పెట్టెమీద నిప్పుపెట్టి రెంటినీ సర్క్యూలేషన్లో పెట్టాడు.

దాదాపు వచ్చిన వాళ్ళంతా వెళ్ళిపోయారు. పురుషోత్తం ఖాళీ కుర్చీల మధ్య రిలాక్స్యాయి కూచునివున్న చిన్ననాటి స్నేహితులకేసి వచ్చాడు.

“పెళ్ళిచేసి చూస్తున్నావు! ఎట్లా వుంది బరువు?” అన్నాడు పట్టాభి పురుషోత్తంతో.

“ఆ, నాకేముంది? ఉన్న పని అందరికీ పంచేసి పై పెత్తనం మటుకు చేస్తున్నా....బసలో సౌకర్యంగా ఉందా? అటుకేసి రావటానికైనా వడలా” అన్నాడు పురుషోత్తం.

“బాగానే వుంది. చిన్న చిన్న యిబ్బందులుంటే సరిపెట్టుకు పోతారు!” అన్నాడు ప్రకాశం.

"నువు స్నేహితుడివి గనక ఆ మాటన్నావు. ఎవరూ సరిపెట్టుకుపోరు. ప్రకాశం! ఇంకోకన్న పదింతలు బాగా జరక్కపోతే తిట్టేస్తారు. పెళ్ళినాడు మటుకు పెళ్ళి పెద్దకు అందరూ అల్లుళ్ళే అనుకో! మనం ఎంత జాగ్రత్తగా వున్నా ఏదో లోపం జరక్కపోదు."

"మన దుష్ట చతుష్టయం చాలా కాలానికి కలుసుకున్నారా!" అన్నాడు వెంకటనారాయణ.

"నిజమే సుమా! మనం తీరిగ్గా కూచుని పాత కబుర్లు చెప్పకోవాలి. మీ రెవరూ యీ పూట బసకు వెళ్ళకండి. ఇంకో గంటలో భోజనాలు రెడీ అవుతాయి. కలిసి భోం చేద్దాం." అన్నాడు పురుషోత్తం.

అతను ఒక ఖాళీ కుర్చీలో కూచుని తన వియ్యాలవారిని గురించి వివరాలు చెబుతుండగా యెవరో పిలిచారు.

మిగిలిన ముగ్గురూ కబుర్లలో పడ్డారు.

"స్నేహితులను గురించి నే నెప్పుడూ తెగ ఆలోచించుకుంటా. కవిగాళ్ళు ప్రేమను గురించి కోసే కోతలకన్న స్నేహంలో ఇంకా ఎక్కువ విశేషం ఉందనిపిస్తుంది. నీతో ఇరవై ఏళ్లు కాపరంచేసి, నీ కష్టసుఖాలన్నీ వంచుకుని, పిల్లలతో నిన్ను కట్టేసుకున్న పెళ్ళాంకన్న ముప్పై ఏళ్ళ క్రితం చూసిన స్నేహితు డెక్కువ అనిపిస్తాడు. ఎందుకు? ఎంత ఆలోచించినా స్నేహబంధం నా కర్ణం కాలేదు?" అన్నాడు పట్టాభి.

"స్నేహంలో స్వార్థం లేకపోవటంచేతనేమో?" అన్నాడు ప్రకాశం.

"స్నేహంలో స్వార్థం లేదంటే నేను ఒప్పుకోను. నా కేదన్నా అవసరం వడితే మొట్టమొదట స్నేహితులను అడిగి వాళ్ళవల్ల కాకపోతే ఇంకొకరి దగ్గరికి పోతాను" అన్నాడు వెంకటనారాయణ.

"స్నేహితుడు సహాయ పడలేకపోతే నువ్వు అపార్థం చేసుకుంటావా?" అన్నాడు పట్టాభి.

"స్నేహితుడై నవాడు సహాయం చెయ్యగలిగుండి చెయ్యలేదన్న ఆలోచన ఎట్లా తట్టుతుంది? తట్టితే స్నేహమే కాదు." అన్నాడు వెంకటనారాయణ.

"అందుచేత స్నేహానికి ముఖ్యం స్వార్థం లేకపోవటంకాదు - స్వార్థాల మధ్య పరస్పర ఘర్షణ లేకపోవటం అయిందొచ్చు. ఏమంటావ్?" అన్నాడు పట్టాభి ప్రకాశంతో.

"అట్లా అయితే నేను స్నేహాన్ని ఎన్నడూ వువయోగించుకోలేదు.

హమ్మెట్లో పోలోనియస్ గాడు స్నేహాన్ని డబ్బునూ గురించి చెప్పిన సలహా నా బుర్ర కెక్కిపోయింది; డబ్బు స్నేహాన్ని పాడుచేస్తుందని నమ్మి ఏనాడూ స్నేహితులను యాచించలేదు. ఆ పనివేస్తే నేనింత కష్టాలు పడకపోదునేమో!" అన్నాడు ప్రకాశం.

అతనన్న మాటలు ఆ సందర్భంలో బరువైనాయేమో మరి, కాస్తేపు ఎవరూ మాట్లాడలేదు. కాస్తేపుండి ప్రకాశమే "నేను చేసినది తప్పు కాదేమోలే. ఈనాటి ప్రపంచంలో అన్నిటికన్నా డబ్బు శక్తి గలది. దానికి స్నేహానికి పోటీ పెట్టటం మంచిది కాదు" అన్నాడు.

"ఒరే, స్నేహానికి అన్యాయం చేస్తున్నావు!" అన్నాడు వట్టాబి.

"నువ్వు కష్టాలు పడ్డవాడివే! నాకు ఏ స్నేహితుడు యే ఆపత్సమయంలో ఆదుకున్నాడో చెప్పు. నేను కూడా నీ దారికే వస్తాను" అన్నాడు ప్రకాశం.

"ఏ స్నేహితులూ సహాయం చెయ్యకుండానే నాకు జరిగిందనుకున్నావుట్రా, ప్రకాశం! చాలాసార్లు చాలామంది సహాయపడ్డారు. ఇంకా ఎక్కువగా సహాయపడలేదంటే అందుకు కారణం ఆశక్తతే ననుకోవాలి గాని, వెంకటనారాయణన్నట్టు, స్నేహితులు సహాయం చెయ్యగలిగివుండి కూడా చెయ్యలేదనుకోరాదు. అలా అనుకోవటం స్నేహపాత్రత కాదు.

"వట్టాబి, నేనొక్కటి అడుగులాను చెప్పు. నువ్వు సంసారంలో స్థిరపడ్డాక మంచి స్నేహితులను ఎంతమందిని సంపాదించావు?" అని అడిగాడు ప్రకాశం.

వట్టాబి కొంచెం ఆలోచించి "ఎక్కువమందిలేరు. ఎందుకిలా అడిగావు?" అన్నాడు.

"కొద్ది మంది ఉన్నారనుకుందాం. నీకు స్నేహితుల ఆలోచన రాగానే వాళ్ళేనా జ్ఞాపకం వచ్చేది?"

"కాదు, చిన్నప్పటి స్నేహితులే జ్ఞాపకం వస్తారు."

"మనం స్నేహం చేసే శక్తి చిన్నతనంలో ఉన్నట్టుగా పెద్దయితే ఉండదు. బాగా ఆలోచించి చూడు. నాకి ఇరవై ఏళ్ళలో గాఢమైన స్నేహం ఒక్కటి కూడా లేదు ఇష్టమైనవాళ్ళు దొరికారనుకో. నిజంగా మాయకుండా ఉన్నవి చిన్నప్పటి స్నేహాలే .... పెద్దయి సంసారాలు మీద పడ్డాక మనస్సులు పెళుసెక్కుతాయి. వాటికి స్వేచ్ఛ ఉండదు. జీవితం హరించేస్తుంది. పెళ్ళాలు హరించేస్తారు. ఈ ఒత్తిడిమధ్య చిన్ననాటి స్నేహాలు పాసిలై జయి చెక్కు చెదరకుండా నిలిచిపోయి, ఏళ్ళు గడిచినకొద్దీ అద్భుతంగా కనిపిస్తాయి. ముసలితనంలో పుట్టుకొచ్చే కామం

లాగా స్నేహపాత్రత మనలో తగ్గినకొద్దీ చిన్ననాటి స్నేహాలను గురించి యావ-నోస్థాళియా-జాన్తీ అవుతుంది. అది మనలో గాఢంగా వుండబట్టే మనం నలుగురమూ ఇవాళ ఇక్కడ కలిశాం. స్నేహంమీద ఒక విధమైన కమ్యూనిజం నిర్మించవచ్చునంటే నేను నమ్మను - కమ్యూనిజంమీద స్నేహాలు నిర్మించ వచ్చునేమోగాని!" అన్నాడు ప్రకాశం.

వెంకటనారాయణలాగా ప్రకాశానికి తేలికగా మాట్లాడే ఆలవాటులేదు. మాట్లాడటం ఆతనికి శ్రమతో కూడినపని. ఆతని ప్రమాణాలనుబట్టి యిది పెద్ద సంభాషణ. దీంతో తలనొచ్చినట్టయి నుదురు నొక్కుకున్నాడు.

"నువు బొత్తిగా నీకిక్వైపోయావురా ప్రకాశం! ఆయినా నిన్ను తప్పు పట్టను. నా స్థితేమిటంటే - ఇవాళ నాకు స్నేహంలో నమ్మకం పోయిందో ఇక నమ్మేటందుకేమీ లేదు. నేను దాన్ని జీవితానికి గీటురాయిగా పెట్టుకున్నాననుకో. నేను నా పెళ్ళాంతోనూ కొడుకుతోనూ స్నేహం చేసుకున్నాకే మామధ్య యెటువంటి రిజర్వేషన్సులేవు. అది అలావుంచి, నాకుతగిలే ఏ మనిషయినా సరే, ముందు స్నేహపాత్రు డవునా కాదా అని ఆరా తీస్తా. నాకే స్నేహితుడు కానక్కర్లా, ఎవరికి స్నేహితుడైనా సరే చాలు. స్నేహపాత్రుడైనవాడి రాజ కియాలేవి, వాడి సోషల్ ఐడియా నెలాంటివి అని ఆరా తీస్తా. స్నేహితులు లేని వాళ్ళను గురించికూడా యిలాగే ఆరా తీస్తా. చాలా ఇంటరెస్టింగ్ రిజర్వ్ కని పిస్తున్నాయి. ఎప్పుడో బయట పెడతా, జీవితంలో డబ్బుకు శక్తి హెచ్చన్నావే. ఆ శక్తి ఆదే మంచిరోరణులు కలిగించటంలా. అంతో ఇంతో స్నేహమే మనుషుల్లో మంచితనం దక్కించి వుంచుతున్నది; డబ్బు ఖచ్చితంగా మనుషుల్ని తినేస్తున్నది" అన్నాడు పట్టాభి.

ప్రకాశం విషాదంగా నవ్వి "నేను జీవితంలో చెద్దబాగమే చూస్తున్నా నంటావు?" కావచ్చు. చెప్పానుగదా నేను ఓడినవాణ్ణి!" అన్నాడు....

భోజనాల దగ్గర వెంకటనారాయణ పురుషోత్తంలో, "మనం ప్రకాశం సంగతి కాస్త విచారించాలిరా. పెద్ద సంసారం. చచ్చు జీతం. పిల్ల పెళ్ళికి ఎదిగొచ్చింది. కొడుకు చేతికంది రావటానికి కనీసం ఇంకా పది పదిహేనేళ్ళ పట్టేటుంది" అన్నాడు.

"బడిపంతులు కాదూ? ఎంత జీతం?" అన్నాడు పురుషోత్తం.

"నూటయాభై."

"కనీసం మూడొందలన్నారేందీ ఈ రోజుల్లో - ఎవరయ్యా వద్దనా? స్వీట్లు మళ్ళీ తీసుకురారా?" అన్నాడు పురుషోత్తం.

“అందరూ చందాలు వేస్తారా ఏమిటి? అలాటివని చెయ్యకండి. ఆ దశ కూడా వచ్చినప్పుడు చూద్దాం” అన్నాడు ప్రకాశం.

“ఒరే, నువ్వు మాట్లాడకు, చందాలే వేస్తామో, ఏం చేస్తామో, చేసేది మేమూ! తెలిసిందా?” అన్నాడు వెంకటనారాయణ.

“చందాలేమిటి కానీ....ప్రకాశం సమస్య ప్రధానంగా డబ్బు సమస్యే” అన్నాడు పురుషోత్తం.

ప్రకాశం పట్టాభి కేసి, “న్నేహం సమస్య కాదు. చూశావా!” అన్నట్టు నవ్వాడు. కాని ఆ నవ్వు పట్టాభి కర్ణంకాలేదు.

“ఈ గొడవ అయిపోనీ. ప్రకాశం సంగతి తప్పక ఆలోచిద్దాం.” అన్నాడు పురుషోత్తం ఆత్మవిశ్వాసంతో.

6

తమ గొడవల్లో ముణిగిపోయి వుండేవాళ్లు యితరుల రహస్యాలను సులువుగా తెలుసుకోలేరు. అది అనుమానం మనుషులకే సాధ్యం. తన కూతురు లక్ష్మి ఏదో మానసిక వ్యధ పొందుతున్నట్టు నాగమ్మ విడిదిలోనే వసికట్టింది. వసికట్టిందేగాని, విషయమేమిటని కూతుర్ని అడగలేదు. “తండ్రి పోలిక! ఉత్త ఏడుపుగొట్టు! ఏ స్వల్ప విషయానికైనా లోలోపల కుమిలిపోతారు తండ్రి కూతుళ్లు!” అనుకుంది.

ముహూర్తమప్పుడు కూడా నాగమ్మ లక్ష్మిని ఓ కంట కనిపెడుతూనే ఉంది. లక్ష్మి మొహాన ఏ విధమైన ఆనందచ్ఛాయలూ లేవు. లక్ష్మి ఎవరికేసి చూస్తుందో దాన్నిబట్టి ఏమన్నా విషయం బయటపడుతుండేమోనని నాగమ్మ ఆలోచించింది. లక్ష్మి ఎవరికేసి చూడలేదు—వదూవరులకేసి తప్ప. వరుడికి వీలయినంత దగ్గరలో తారట్లాడే వాసును లక్ష్మి చూస్తున్నదని నాగమ్మవంటి అనుమానం మనిషికి కూడా తట్టలేదు. ఆడంగిరేకులవాడికింద ఎప్పుడో జమ కట్టేసింది. తనకు ఎవరిని గురించిగాని ఒక దృఢమైన భావం కలిగితే లోక మంతా అదే భావంలో ఉన్నదని ఆమెకొక భ్రమ ఉన్నది; ఆ భ్రమ ఎన్నిసార్లు అనర్థాలు తెచ్చిపెట్టినా దాన్ని ఆవిడ పట్టుకు వేళ్ళాడుతూనే ఉంది.

ఆఖరు చాన్సు నాగమ్మకు రిసెప్షనులో దొరికింది. ఈసారి లక్ష్మి ఒక మూల పాతుకుపోక అటూ ఇటూ స్వేచ్ఛగా తిరిగింది. చాలాసార్లు వాసుదృష్టిని ఆకర్షించి యత్నించింది. వాసు తనను తప్పించుకు తిరుగుతున్నాడని నమ్మకంగా తెలుసుకున్నాక తల్లిపక్కన కూచుని మరి కదలేదు. నాగమ్మకు కూతురి మనస్థితి అర్థంకాలేదు. రహస్యం బయటపడలేదు.

రిసెప్షన్లో ఒక తమిళ గాయకుడు పాడాడు. దాదాపు ఎవరూ వినలేదు.

స్నేహితులైన పట్టాభి, వెంకటనారాయణ, ప్రకాశం, పట్టాభి కొడుకు వెంకట్రావు, అతని మిత్రులూ ఒకచోటే కూచున్నారు. వాళ్ళు సంగీతం విన్నారో లేదోగాని సంగీతం గురించి మాట్లాడుకున్నారు.

"తెలుగు కృతులు యీ ఆరవ్యాళ్లు పాడుతుంటే వినలేం" అన్నాడు వెంకటనారాయణ.

"కృతులుమాటకేంగానీండి, కర్నాటక సంప్రదాయం ఆరవ్యాళ్ళకి వట్టు బడలేదు" అన్నాడు వెంకట్రావు.

"నీకి ఆరవపాట నచ్చుతుందిటోయ్" అన్నాడు ప్రకాశం.

"బాగా నచ్చుతుంది. ఈ పాడే ఆయన చూడండి. పెద్ద పేరున్నవాడు కాదుగాని రాగం ఎంత ముచ్చటగా అంటున్నాడో చూడండి. ఈ పాట పాడగల వాళ్ళు యీ పట్నంలో కనీసం రెండువేలమంది వుంటారని నా నమ్మకం. అందరూ పాటకచ్చేరీలు చెయ్యరు, కొందరు గుమాస్తాలుగా వున్నారు" అన్నాడు వెంకట్రావు.

"వీళ్ళకి రాగమూ, తాళమూ వున్నాయి. కాని భావం తక్కువ. ఈ కర్నాటక సంగీతాన్ని చివరకు ఆరవ్యాళ్ళే ఖూనీ చేసేస్తారు చూస్తూండు" అన్నాడు వెంకట్రావు పక్కన కూచున్న మిత్రుడొకడు.

"భావం ఏమోగాని పాటలో సుఖంకోసం వ్రయత్నిస్తే బాగుణ్ణు. వీళ్ళకి సుఖమైన పాటలో నమ్మకంలేదు" అన్నాడింకో మిత్రుడు.

"మీ నాన్న పక్కన కూచున్న అబ్బాయివరే?" అన్నది నాగమ్మ, లక్ష్మితో.

"ఏమో నాకు తెలీదు" అని కనీరింది లక్ష్మి. ఆ కోపం తల్లిమీద కాదు, వాసుమీద.

నాగమ్మ ఓడిపోయింది. బసకు తిరిగి వచ్చినాం ఆమె కూతుర్ని "ఎందుకే అట్లా వున్నావూ?" అని లాలూచీగా అడిగింది.

లక్ష్మి చాలాసేపు ఏమీ లేదని దబాయించి, చివరకు "వాసుకెందుకో నామీద కోపం వచ్చింది.....రైల్వోకూడా సరిగానే వున్నాడు. రైలు దిగి నవ్వుణ్ణుంచీ నాకేసీ చూడడు, పలకరించినా పలకడు" అన్నది ఏడవటం తరువాయిగా.

"ఇంతేకదా?" అన్నది నాగమ్మ. లక్ష్మి చెప్పనిది ఆమె కర్ణమైపోయింది.

వీలు చిక్కగానే నాగమ్మ తన మొగుడితో, "మీ కూతురికి ఉన్నట్టుండి ప్రేమ వుట్టుకొచ్చిందండోయ్ — వెంకట నారాయణగారప్పాయి వాసుమీద!... సంబంధం దొరికిపోయింది. తాంబూలాల వుచ్చుకోవటమే తరువాయి" అన్నది.

ఆవిడ వాసును చూసినప్పుడు ఒక చిన్న 'టిక్' పెట్టి ఉంచింది. లక్ష్మితో ఆతను స్నేహంగా ఉండటం చూసి ఇంకో 'టిక్' కలిపింది. కాని తరవాత వాసు లక్ష్మి విషయం ఏమీ వట్టించుకోకపోవటం చూసి, "ఆడారి వెధవ!" అనుకుని టిక్కులు తుడిపేసుకుంది. వాళ్ళిద్దరి మధ్యా చిన్న ప్రణయ కలహం ఏదో వచ్చింది. ఎండుగడ్డి మంట. క్షణంలో చల్లారుతుంది. వెంకట నారాయణ చూస్తూ చూస్తూ తమను కట్నం అడుగుతాడా? ఇద్దరికీ ముడిపెట్టేస్తే ఒక పెద్ద బెడద తీరితుంది. ఈ పెళ్ళి వేడిలోనే ఆ పెళ్ళి కూడా ఖరారు కావడం మంచిది.

ప్రకాశం నాగమ్మ చెప్పిన మాట విని కొద్దిగా ఆశ్చర్యపడ్డాడు. తన స్నేహితుల కొడుకులలో వాసుకన్న వెంకట్రావు ఎన్నో రెట్లు యోగ్యుడుగా కనిపించా డాయనకు. వాసు గురించి ఆయనకు ఏ అభిప్రాయమూ కలగలేదు. అటువంటి నిరాకారులైన యువకులు ప్రపంచంలో కొల్లలు. అయినా లక్ష్మి వాణ్ణి చేసుకుంటానంటే చేసుకోనీ.

ప్రకాశం లక్ష్మిని ఇవతలికి పిలిచి, "వాసును చేసుకోవాలని ఉందిదే.... ఉంటే చెప్ప. వెంకటనారాయణ నడిగి ఔననో, కాదనో అనిపిస్తా. ఏదో ఒకటి తేలిపోతే మంచిది .... మాట్లాడవేం? అక్కర్లేకపోతే చెప్పేయ్యి." అన్నాడు.

లక్ష్మి తల వంచుకుని బలవంతాన, "అడుగు" అన్నది.

ప్రకాశం కొంచెం సంకోచించి "పట్టాభి కొడుకును, వెంకట్రావును చూశావా?" అన్నాడు.

చూశానన్నట్టు లక్ష్మి తల ఆడించింది.

"వాడు నీకు నచ్చలా? వాసుగాడికన్న వెంకట్రావు అన్ని విధాలా మెరు గేమో? పట్టాభి నిన్ను వాడికి చేసుకుంటాడని నమ్మకం లేదనుకో. వెంకట్రావుకు వదివేల కట్నంతో పిల్లనిస్తారు. అయినా అడగటానికేం? వాణ్ణి కూడా అడగ మన్నావా?"

వద్దని లక్ష్మి తల తిప్పింది.

ప్రకాశం ఆశ్చర్యపోయాడు. ఆడవాళ్ళ బుద్ధి తలకిందులుగా నడుస్తుందని ఆయనకు ఏనాడో తెలుసు. లక్ష్మికి వాసుతో వున్న స్నేహం వెంకట్రావుతో లేదన్న సంగతి తెలీదు. మనుషులు అర్థం కాకపోవటానికి కారణాలుంటాయి మరి.

"ఏంరా, వెంకటనారాయణా? మా లక్ష్మి మీ వాసును స్వయంవరం చేసుకున్నట్టుందేమిటి? వాడి పెళ్ళి విషయం ఏమిటనుకుంటున్నారు?" అని ప్రకాశం అడిగాడు.

"వాడప్పుడే పెళ్ళి చేసుకోనంటున్నాడే? నా సంగతి తెలుసుగా నీకూ! వాడి యిష్టం, నేను వాడి పెళ్ళి విషయంలో ఏమీ జోక్యం కలిగించుకోను. సలహా అడిగితే మాత్రం చెబుతాను. వాడి పెళ్ళి అనుకొని నానాదేశపు రాజ కుమార్తెల పటాలు తెప్పించేటప్పుడు మీ అమ్మాయి పటం కూడా పంపుదువు గాని" అంటూ వెంకటనారాయణ వేళాకోళం కిందికి దింపాడు.

"పెళ్ళి మాట దేవుడెరుగు. లక్ష్మిని చేసుకోవాలన్న ఉద్దేశం మీ వాడికి అసలున్నదీ లేనిదీ కనుక్కో. మా అమ్మాయికి ప్రవంచజ్ఞానం లేదు. అది కలలు కంటూన్న పక్షంలో ఆ కలలు పోగొట్టే భారం నా మీదా, మా ఆవిడ మీదా ఉంటుంది గదా." అన్నాడు ప్రకాశం.

"దానికేం బాగ్యం? కనుక్కుందాంలే!" అన్నాడు వెంకటనారాయణ.

ఆయన ప్రకాశం మనో నైర్మల్యాన్ని శంకించలేదు గాని, వాసును చూడగానే లక్ష్మికే దురాశ కలిగిందో, లేక వాళ్ళమీ ఆ పిల్లకు దురాశ కలిగించిందో అనుకున్నాడు. వాసు లక్ష్మివంటి పిల్లను చేసుకోడని ఆయనకు దాదాపు రూఢిగానే తెలుసు. వాడికి బాగా చదువుకున్న వాళ్ళూ, ఫాషన్లు తెలిసినవాళ్ళూ, కాస్త మాటకారితనం గల వాళ్ళూ యిష్టం. లక్ష్మి పాతకాలపుది.

"ప్రకాశం కూతురు లక్ష్మి అంటే నీ కిష్టమేనుట్రా? నిన్ను చేసుకోవాలని ఆ పిల్లకున్నట్టు ప్రకాశం చెబుతాడేమిటి? ఇష్టమైతే చెప్పి పెళ్ళి చేసేస్తాం" అన్నాడు వెంకటనారాయణ వాసుతో.

వాసు ఆముదం తాగిన మొహం పెట్టి "దాని మొహం! నేను లక్ష్మిని చేసుకుంటానని నువ్వెట్లా అనుకున్నావు నాన్నా, కాస్త ఎంటర్ టెయిన్ చేసేసరికి ఆ పిచ్చిది లవ్ లో వడ్డట్టుంది" అన్నాడు.

ఈ శుభవార్త అంచెల మీద తనకు అందగానే లక్ష్మి కుళ్ళి కుళ్ళి ఏడిచింది.

"ఇంటి కెళ్ళిందాకా కాస్త ఊరుకోవే!" అని తల్లి చివాట్లు పెట్టింది....

పెళ్ళి హడావిడి తగ్గగానే విడిది ఖాళీ అయింది.

"మీరు నాలుగు రోజులుండి మరీ వెళ్ళండి. ఇప్పుడు మా ఇల్లు ఖాళీయే గదా, హాయిగా ఉండవచ్చు," అని పురుషోత్తం తన చిన్ననాటి స్నేహితులనూ, వాళ్ళ కుటుంబాలనూ ఆహ్వానించాడు.

"దుష్ట చతుష్టయం" భార్యలు ఒకరి నొకరు తెలుసుకోవటానికి మంచి అవకాశం దొరికింది. వాళ్ళు ఒకరి కొకరు కొంచెంకూడా నచ్చలేదు. ఈ సంగతి తమ భర్తలకు విడి విడిగా తామే చెప్పుకున్నారు. మగవాళ్ళు తమ పెళ్ళాలు రహస్యంగా చెప్పిన మాటలు కలబోసుకున్నారు.

“ఆడవాళ్ళ మధ్య సహజ శత్రుత్వం ఏదో ఉందరా! అందరూ కలిసి మందల్లో ఉంటున్న కాలంలో కుటుంబాలను విభజించి రెచ్చగొట్టినది ఆడవాళ్ళే అయి ఉంటారు. పెళ్ళిళ్ళూ, కుటుంబాలూ, అవిభక్త కుటుంబాలనుంచి విభక్త కుటుంబాలూ – ఇటువంటి ఏర్పాట్లన్నిటికీ ఆడవాళ్ళే మూల కారణం కావచ్చు!” అన్నాడు వెంకటనారాయణ.

“పూర్వకాలపు సమాజాలు చీలిపోయినప్పుడు ఒక్కొక్క జట్టుకు ఆడది నాయకురాలుట. ఆవిడ పేరే ఆ జట్టంతా పెట్టుకునేదిట. అందుచేత నువ్వన్నది నిజమే కావచ్చు” అన్నాడు పట్టాభి.

“ఎప్పుడో జరిగిన దాని మాట చెబుతారేమిటి? ఈ నాడు చూడరాదూ? మొగుళ్ళనుబట్టి మారుతున్న ఆడవాళ్ళు చాలా తక్కువ. మనమంతా పెళ్లాలను బట్టి మారిన వాళ్ళమే” అన్నాడు పురుషోత్తం.

ఆయన తన భార్యతో మాటవరసగా “పాపం ప్రకాశం నూటయాభై రూపాయల మీద అయిదుగురు పిల్లలతో యీదుకొస్తున్నాట్ట” అన్నాడు.

“నూట యాభై రూపాయలొస్తుంటే తీపురమా? ఆయన పెళ్లం గవర్నరు చెల్లెలు చేసే ఆలోచనకి తక్కువ చెయ్యదే!” అన్నది పురుషోత్తం భార్య.

వదూవరుల నిమిత్తం ఒక ఎక్స్‌కర్షన్ ఏర్పాటు చేశారు. వాళ్లు చిన్న కారులో మహాబలిపురానికి, తరవాత కంచీకి వెళ్ళి యింటికి తిరిగివచ్చేటట్టు ఏర్పాటుయింది, వాళ్ళ వెనక్కి మూడు కార్లలో పురుషోత్తం కుటుంబమూ, అతని స్నేహితుల కుటుంబాలూ బయలుదేరాయి. వాన్‌లో సామాన్లూ, వంటపాత్రలూ వచ్చాయి.

పక్షి తీర్థం నుంచి దిగి వచ్చేటప్పుడు “అసలు పెళ్ళికన్న యీ ప్రోగ్రాం బాగున్నట్టుందేమిటా?” అన్నాడు వెంకటనారాయణ, ప్రకాశంతో.

“నే నన్నమాట ఏమైంది?” అన్నాడు ప్రకాశం.

వెంకటనారాయణపై ప్రకాశం ప్రశ్న చప్పున అర్థం కాలేదు.

“ఓ అదా? వాసును కదిలించా. నేను నీతో ముందే అన్నానే. వాడికి పెళ్ళి ఆలోచన ఏ కోశానా లేదు. మీ అమ్మాయిని అంత నెంటిమెంటల్ గా వుండొద్దని చెప్పు” అన్నా డాయన.

“చెబుతారే!” అన్నాడు ప్రకాశం.

7

“ఇంక మేం పోతామరా! రెండు రోజుల్లో తిరిగొస్తామని చెప్పాం. నాలుగు రోజులకన్నా పోకపోతే ఎట్లా? పిల్లల్ని ఎవరిమీదో వదిలొచ్చాం” అన్నాడు ప్రకాశం.

"నీ కూతురి పెళ్ళి భోజన మెప్పుడోయ్ మామా" అని పట్టాభి అడిగాడు. అవకాశం చూసుకుని ప్రకాశం పట్టాభితో తన కూతురు వాసును చేసుకుంటానన్న అభిప్రాయం ప్రకటించటమూ, వాసుకు అటువంటి అభిప్రాయం లేకపోవటమూ చెప్పాడు.

"అది వాసును చాలా ఏళ్లుగా ఎరుగునా ఏం?" అన్నాడు పట్టాభి.

"లేదురా, ఒక్క రోజు వాళ్ళింట్లో వున్నాం. వాసు దాన్ని కబుర్లు చెప్పి ఎంటర్టెయిన్ చేసినట్టుంది."

"దాని మొహంలే, నీకు దగ్గరలో ఆయిన సంబంధం లేకపోతే మావాడికి చేసుకుంటాను. పెళ్ళి తేలికలో చేసేస్తాం. నువ్వు లక్షాధికారివి కావు, నేనూ కాను" అన్నాడు పట్టాభి.

"మీ వాణ్ణి అడగొద్దూ?" అన్నాడు ప్రకాశం.

"మా వాడి సంగతి నాకు తెలీదుట్రా? వాడు ఒప్పుకుంటాడు. మాట వరసగా అడుగుతాననుకో. వాడొప్పుకుంటాడు. నీకు సందేహం అక్కర్లేదు."

"సరే. నేను వెళ్ళి ఉత్తరం రాస్తాలే," అన్నాడు ప్రకాశం.

ఇంటికి చేరుకున్నాక ప్రకాశం లక్ష్మితో వెంకట్రావు విషయం చెప్పాడు.

"వాసు లోపరు. వెంకట్రావు ప్రయోజకుడు. ఏ ఒక్క విషయంలోనూ వాళ్ళని పోల్చటానికి లేదు. పట్టాభి చిన్ననాటి అభిమానంకొద్దీ ఈ పెళ్ళికి ఒప్పుకున్నాడు గాని, మరెవ్వడూ ఒప్పుకోడు. ఈ ఇరవై ఏళ్ళలో నాకు అదృష్టమంటూ ఎదురయింది యిప్పుడే!" అని కూతురికి చెప్పాడు.

"నీకూ, అమ్మకూ ఇష్టమైతే చెయ్యండి," అన్నది లక్ష్మి. తనకిష్టమేనని ఆ పిల్ల తన నోటి మీదుగా అననేలేదు.

లక్ష్మికి, వెంకట్రావుకూ పెళ్ళి జరిగింది. లక్ష్మి మనసులో ఆనందం ఏమీ లేదు. ఏదో దూరపు గొంతు. ఈ రహస్యం ఎవరితోనూ చెప్పవు గదూ?" అని తలలో మెదులుతూనే ఉంది.

వెంకట్రావు యోగ్యుడూ, ప్రయోజకుడూ, అందగాడూ కావచ్చు. కాని అతనిలో లక్ష్మికి రొమాన్స్ ఏమీ లేదు. అతను లక్ష్మికి కోరి తెచ్చుకున్న మొగుడు కాడు. సులువుగా దొరికినవాడు. అతనెంతో వీధుల్లో వెళ్ళే వందలాది యువకులూ అంతే ఆమె ప్రాణానికి. వాళ్ళలో వెంకట్రావుకన్న అందమైన వాళ్ళు ఇంకా పెద్ద ఉద్యోగాలు చేస్తున్నవారూ ఉండరా? వాళ్ళకు ఇతను తీసికట్టే!

వెంకట్రావుతో సంసారం చెయ్యటం ఆరంభించిన తరువాత అతనికి ఆమె జీవితంలో ప్రత్యేకస్థానం లభిస్తుంది. పరిస్థితుల ప్రోద్బలంచేత ఆమె

అతని కష్ట-సుఖాలు వంచుకోవటం జరుగుతుంది. జైల్లో కొద్ది గంటలసేపు కలిసిన వాళ్ళమధ్య కూడా ఏదో అనుబంధం ఏర్పడుతుంది అందులో ఏమీలేదు. బతికున్నన్నాళ్ళూ లక్ష్మి వెంకట్రావును యితరులతో పోల్చి అతనిలోలేని సుగుణాలను యితరులలో చూస్తూనే వుంటుంది.

లక్ష్మి అంతగా మంచి సాహిత్యం చదివినది కాకపోవటంవల్లా, తల్లి వ్రావానికి మాత్రమే గురి కావడంవల్లా, ప్రణయమూ-ప్రేమ అనేవి పునాదిగా చేసి పెళ్ళి చేసుకోవటంవల్లా తన తల్లి రెండు దశాబ్దాల క్రితం త్రొక్కిన మార్గాన్నే తానూ అడుగు పెట్టింది. దేశంలో లక్షోపలక్షలుగా ఆడపిల్లలు యిదే వదతిలో సంసారంలో అడుగుపెడుతున్నారు గనుక లక్ష్మిలో ప్రత్యేకత ఏమీలేదు.

[ముద్రణ : మే 1965 కురూపి సంపుటి
(జ్యోతి మాసపత్రిక నుండి పునర్ముద్రితం)
నవోదయ పబ్లిషర్స్, విజయవాడ.]

